
LES 10: VAN POST-IMPRESSIONISME TOT ART DECO

Een Explosie van Stromingen

1880 - 1940 NA CHRISTUS

Inleiding

Gefeliciteerd! We zijn in de laatste les terechtgekomen. We hebben nog maar zo'n zestig jaar te gaan, van ongeveer 1880 tot 1940. We bevinden ons nog steeds in de negentiende eeuw. We hebben in de vorige les gekeken naar David en Ingres, de neoclassicisten. Naar Delacroix en Géricault, hun romantische tegenhangers. Naar de romantische stroming in Duitsland met Friedrich. In Engeland met Blake, Constable en Turner. In Nederland met BC Koekkoek en Kruseman. De school van Barbizon in Frankrijk. De Nazarenen in Duitsland en Oostenrijk. Vervolgens de reactie op de romantiek, met de realisten Courbet en Manet. Of de Pre-Rafaëlieten in Engeland. En weer de reactie op het realisme met de impressionisten Monet, Renoir en Degas. Je hebt het begrepen: vanaf de negentiende eeuw duurt een **stijl** maar **kort** en heeft elke kunstenaar die bij die stijl gerekend wordt ook veel persoonlijke eigenschappen. En dat maakt de kunst vanaf 1800 eigenlijk zo leuk. De kunstenaars worden steeds **individueel** en maken voornamelijk hun werk op **voorraad**. De opdrachtgever en de heersende mode bepalen de kunst niet meer zo sterk. Ook de kerk bepaalt de kunst minder sterk. De romantiek heeft één belangrijke bijdrage aan de kunstgeschiedenis geleverd: de kunst werd individueel. Elke kunstenaar kent zijn of haar eigen stroming. En in plaats van brede internationale stromingen, kunnen we vanaf de romantiek hooguit spreken van kleine lokale groepjes die in een bepaalde stijl werkten.

Wat we in de negentiende eeuw ook zien, is dat de naamgeving van kunststromingen niet meer synchroon loopt met de verschillende uitingsvormen van de kunst. In de romaanse tijd, in de gotiek, de renaissance, de barok, de rococo en het neoclassicisme konden we spreken van een brede kunststroming. Barok was barok voor zowel de schilders, de beeldhouwers, de meubelmakers, de architecten, de musici als de schrijvers. Maar we spreken niet meer van “**romantiek**” bij de **meubelmakers**, maar van ‘Biedermeier’ of ‘Historisme’. Neo-klassiek in de periode van Napoleon heet Directoire en **Empire**. Straks kijken we naar Art Nouveau en Art Deco - stromingen die betrekking hebben op architectuur en decoratieve kunsten, maar niet echt breed op de schilderkunst. Aan het einde van deze les zetten we alle periodes op een rijtje, zodat je het overzicht behoudt.

In deze les vervolgen we de negentiende eeuw en kijken naar het begin van de twintigste eeuw tot 1940. We beginnen met de beeldhouwkunst tijdens het impressionisme. We gaan verder met de opvolgers van de impressionisten, de zogenaamde **post-impressionisten**. Dan kijken we naar het symbolisme. En dan het expressionisme. Het zijn wel heel erg veel “ismes” die voorbij komen. We proberen je stap voor stap erdoorheen te loodsen. Het helpt als we de naam van een kunstenaar bij de stroming zetten, dan is het makkelijker te onthouden. Want we gaan kijken naar Auguste Rodin, naar Vincent van Gogh, naar Paul Cézanne, naar Pablo Picasso, naar Gaudi, naar Gustav Klimt en vele anderen. Kortom, een waardige afsluiting.

Maar eerst terug naar de [impressionisten](#). We zagen dat Monet en Renoir de kunstwereld op zijn kop zetten. Maar was impressionisme alleen iets van de schilderkunst? Volgens sommigen moet een deel van de beeldhouwers die in dezelfde periode gewerkt hebben ook tot de impressionisten gerekend worden. We hebben al gekeken naar beelden van impressionist Edgar Degas. Maar de meest bekende van deze beeldhouwers was Auguste Rodin.

Auguste Rodin - Impressionisme in beeldhouwkunst

[Auguste Rodin](#) (Parijs 1840 – Meudon 1917) zorgde voor een revolutie in de beeldhouwkunst, net toen Manet en Monet dat deden voor de schilderkunst. Auguste Rodin werd in Parijs geboren, waar hij een armoedige jeugd kende. In zijn tienerjaren probeerde hij tot driemaal toe toegelaten te worden tot de kunstacademie, maar hij werd steeds afgewezen om zijn te vrijpostige ontwerpen. Hij ging een tijdje het klooster in, waar de abt hem aanmoedigde te blijven beeldhouwen. Om geld te verdienen werkte hij als decorateur. Hij ontmoet Rose Beuret, waar hij de rest van zijn leven mee deelde. Ze krijgen een zoon, die echter een geestelijke beperking heeft en waar Rodin maar nauwelijks een relatie mee opbouwt. Hij trouwt uiteindelijk pas drie weken voor zijn dood met Rose.

Impressionisme - Auguste Rodin: De Denker; De Man met de gebroken Neus, De Kus en de Poort van de Hel.

In 1864 stuurt hij een ontwerp in naar de Salon, een hoofd van een man genaamd '[de man met de gebroken neus](#)'. Dit was een zeer vernieuwend stukje beeldhouwkunst en werd, uiteraard, door de Salon geweigerd. Het hoofd was vernieuwend omdat het (1) geen 'mooi' glad hoofd is, maar veel [rimpels](#) en oneffenheden kent (het lijkt wel de driedimensionale vorm van de impressionisten). Door deze oneffenheid geeft de lichtinval veel schitteringen en wordt het werk [beweeglijker](#), wat lijkt op de impressionistische lichtinval. Het heeft ook als overeenkomst dat het net lijkt alsof het [niet af](#) is. En (2) omdat het [geen buste](#) is, omdat de nek en de bovenkant van de schouders ontbreken (net zoals de impressionisten nam hij een afwijkende vorm als uitgangspunt).

[Zelfs de achterkant van het hoofd van de 'Man met de gebroken Neus' ontbrak, omdat het kleimodel per ongeluk was gevallen en Rodin het maar zo gelaten had.](#)

Om deze redenen wordt Rodin tot de impressionisten gerekend, al heeft hij nooit met de impressionisten geëxposeerd. In 1875 maakt hij een reis naar Italië, waar hij van de werken van Michelangelo onder de indruk raakt. Later schreef hij "Mijn bevrijding van het academische werd gecreëerd door Michelangelo."

Gedurende dertien jaar had Rodin een relatie met een leerlinge. Ze heette [Camille Claudel](#) en was vierentwintig jaar jonger dan Rodin. Claudel was zelf een geweldige beeldhouwster, in de stijl van haar grote leraar Rodin. Claudel en Rodin hebben samen een studio waar ze hun ontwerpen bedenken. Rodin maakt gedurende lange tijd geen keuze in de liefde, tot ontsteltenis van zowel Camille Claudel als Rose Beuret.

Uiteindelijk kiest hij voor Rose en in 1898 verlaat Camille hem dan ook. Camille kan er niet mee omgaan en krijgt een zenuwinstorting. Ze verblijft tot haar dood in 1943 in een inrichting. Het dramatische verhaal van Camille Claudel is vaak verfilmd.

Impressionisme - Camille Claudel - L'age Mur - Musee D'Orsay

meer dan zes jaar aan. Het geheel was geïnspireerd door de Divina Comedia van Dante. De bedoeling was dat deze poort van de hel de toegangspoort werd van het nieuwe Parijse museum voor toegepaste kunsten, maar het museum is nooit gebouwd. Tot deze groep behoren zijn twee bekendste werken, 'De Kus' en 'De Denker'.

Claudel maakte een aantal autobiografische werken. Een mooi voorbeeld is 'L'Age Mûr' (de volwassen leeftijd). Je ziet een groep van drie figuren. Een jong meisje op haar knieën, smekend dat de oudere man haar hand pakt. Toch wordt de oudere man door de derde persoon, een oudere vrouw, meegenomen. Totale dramatiek omdat ze haar eigen situatie met Rodin uitbeeldt.

In 1880 krijgt Rodin zijn eerste grote officiële opdracht. Het heette 'De Poort van de Hel', het bestond uit meer dan 200 beelden en Rodin werkte er

[De Denker](#) heette oorspronkelijk de Dichter, naar Dante. Het is een van de meeste bekende beeldhouwwerken ter wereld. Maar men twijfelt welke persoon Rodin heeft willen uitdrukken. Is het Dante? Of Adam? Of Rodin zelf?

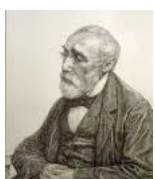
De stijl van Rodin bleef de wereld schokken. Tussen 1892 en 1897 maakte hij een standbeeld van de Franse schrijver [Balzac](#), dat zelfs door de opdrachtgever (de letterkundige gemeenschap) werd geweigerd. Door zijn vernieuwingen ten opzichte van de heersende neoclassicistische stijl in de beeldhouwkunst, wordt Rodin gezien als de grondlegger van de [moderne beeldhouwkunst](#). In 1900 was hij al een heel beroemde kunstenaar die veel opdrachten kreeg.

We gaan even terug van Frankrijk naar [Nederland](#). We hebben eerder gekeken naar Nederlandse romantische schilders als BC Koekkoek en Kruseman. Maar zijn er ook Nederlandse impressionistische schilders? Jazeker, al kwamen ze soms wel wat laat op gang. De lichtinval in Nederland is vaak wel wat somberder dan de Franse lichtinval, zodat er wat meer met [grijs](#) gewerkt werd. Daarnaast schilderen de Nederlandse impressionisten vaak de natuur en landschappen, maar lang niet zo vaak het mondaine wonen in de grote stad. Daarom zitten de Nederlandse impressionisten zo'n beetje tussen de Nederlandse 'Barbizon' en het impressionisme in.

De Nederlandse impressionisten worden om voor de hand liggende redenen ingedeeld in de [Haagse School](#) en de [Amsterdamse school](#). Eerst gaan we naar Den Haag.

De Haagse School - Terug naar de Natuur! Strand, polder en hei.

In **Den Haag** werd in 1847 een schilderkundig genootschap opgericht onder de naam “**Pulchri Studio**”, die kunstenaars wilde samenbrengen. Men vond dat er te weinig mogelijkheden waren om je als jonge kunstenaar te vormen. In bijeenkomsten die men ‘**kunstbeschouwingen**’ noemde, werd gediscussieerd over het nieuwe schilderen. Veel schilders sloten zich bij Pulchri Studio aan. In Pulchri ligt de basis van de Haagse School, de eerste Nederlandse impressionistische groepering. De natuur moet weer het thema zijn! Een Hollands Barbizon! De bekendste schilders die tot de Haagse School behoren zijn Jozef Israëls, Johan Hendrik Weissenbruch, Hendrik Willem Mesdag, Anton Mauve en Jacob Maris. We maken even een kort ommetje langs deze schilders van de Haagse School.

Jozef Israëls (Groningen 1824 - Amsterdam 1911) was van Joodse afkomst. Hij ging in 1846 naar Parijs, waar hij schilders uit de School van Barbizon ontmoette. Terug in Nederland verhuist hij naar Den Haag en schildert hij vooral mensen aan het strand en het vissersleven van Zandvoort en Katwijk. Eenvoudige mensen, een zee op de achtergrond en soms met een grote dosis romantische emotie. Een bekend werk is “**Langs Moeders Graf**” uit 1856, over een visser die thuiskomt en met zijn zoon en dochter langs het graf van zijn net overleden vrouw loopt. Mooi is het gedicht dat Nicolaas Beets over dit schilderij maakte:

‘t Was de eerste thuiskomst na haar sterven;
We haalden hem van boord.
Hij pakte ons honderd werven,
Maar sprak geen enkel woord.
Een tijd lang stond hij in gedachten
En zag ons zwijgend aan;
Op eenmaal kreeg hij moed en krachten,
En zeide: “Laat ons gaan”
Het kleine Stijntje werd gedragen,
Ik bij de hand gevat,
Op eens de Kerkstraat ingeslagen,
Inplaats van ‘t Achterpad.
Verwondring heb ik niet doen blijken;
Benepen zweeg ik stil;
En ik had het hart niet op te kijken,
Al had ik ook den wil.
Maar toen wij langs het kerkhof togen,
Zijn hand de mijne neep,
Zag ik hem met vochtige ogen,
Ten blijkt dat ik ‘t begreep.
“Had ik dien blik maar niet geslagen!”
Herhaal ik duizend keer:
‘t Gelaat dat toen mijn ogen zagen,
Vergeet ik nimmermeer.

*Impressionisme - Haagse School - Jozef Israëls -
Langs Moeders Graf - Stedelijk Museum -
Amsterdam*

Van “Langs Moeders Graf” is in 1921 ook een beeld gemaakt, dat in zijn geboortestad **Groningen** staat. Tijdens de oorlog werd het in stukken geslagen vanwege de Joodse oorsprong van Israëls. De brokstukken werden bewaard en het beeld is in 1947 weer in elkaar gezet. Het staat aan het Hereplein in Groningen.

Impressionisme - Haagse School - Hendrik Willem Mesdag - Panorama Mesdag - Mesdag Museum - Den Haag

Een grote vriend van Jozef Israëls was [Hendrik Willem Mesdag](#) (Groningen 1831 - Den Haag 1915). De meester van de ‘Scheveningse [bomschuiten](#)’ met zijn eigen museum. Hij brengt de zomer van 1866 door in [Oosterbeek](#) bij Arnhem, wat bekend stond als het [Nederlandse Barbizon](#). Hij verhuist in 1869 naar Den Haag. Hij exposeert op de Parijse Salon en werd in 1889 voorzitter van Pulchri Studio. Samen met enkele andere schilders richtte hij in 1876 de “[Hollandsche Teekenmaatschappij](#)” op, die elk jaar in augustus een aquarellententoonstelling hield. Mesdag was ook zakenman en hij verzamelde veel kunst, vooral van de School van Barbizon. Hij maakte in 1887 zijn eigen [Mesdagmuseum](#) in Den Haag, waar meer dan 200 werken hingen. Hij schonk in 1903 het hele museum aan de Nederlandse staat. Hier staat ook zijn bekendste schilderij, het zogenaamde “[Panorama van Mesdag](#)”. Dit is een cilindervormig schilderij van veertien meter hoog en honderdtwintig meter breed, dat in een cirkel om je heen loopt en een vergezicht is van Noordzee, duinen, Den Haag en Scheveningen. Je staat als het ware “in” het schilderij. Hij schilderde het, samen met zijn vrouw Sientje en andere schilders, in 1881. Bij de opening van het schilderij was ook Vincent van Gogh aanwezig, die erover zei “het enige wat aan dit schilderij mankeert is dat er niets aan mankeert”.

Een van de belangrijkste schilders uit de Haagse School is [Johan Hendrik Weissenbruch](#) (Den Haag 1824 - 1903). Weissenbruch schildert vaak weidse vergezichten in de [polder](#), met grijszwarte wolkenluchten. Omdat hij de horizon om zijn schilderijen laag houdt, vullen de wolkenluchten zo’n driekwart van het schilderij. Ik vind zijn schilderijen erg fris met een mooie lichtval. Hij gaat in 1900 nog eens naar Barbizon, waar de schilders al zo’n vijftig jaar vertrokken waren. Toch schildert hij er het oude huis van Millet en bossages waar Rousseau zich vaak ophield. De link tussen Barbizon, De Haagse School en de impressionisten is duidelijk. Van Gogh noemde Weissenbruch “Le Joyeux Weiss”.

Impressionisme - Haagse School - Johan Hendrik Weissenbruch - Landschap bij Noorden - Groninger Museum - Groningen

Ook [Anton Mauve](#) (Zaandam 1838 - Arnhem 1888) is een beroemd schilder uit de Haagse School. Hij trouwde met Jet Carbentus, een nicht van Vincent van Gogh. Vincent komt zelf in 1881 in de leer bij het Haagse atelier van Anton Mauve. Mauve brengt hem in contact met Pulchri. Van Gogh heeft thema’s als spitters, aardappeleters, houtverkopers van Mauve overgenomen, die het weer overgenomen had van Millet van de School van Barbizon.

Impressionisme - Haagse School - Anton Mauve - Herderin met kudde schapen - Rijksmuseum - Amsterdam

Toen Mauve in 1888 plotseling overleed, droeg Van Gogh een schilderij aan hem op met roze bloeiende perzikkomen (het heet “[Souvenir de Mauve](#)” en hangt in het Kroller-Muller museum).

Anton Mauve is dus zeer bekend als de leermeester van Van Gogh, maar ook bekend met zijn eigen werken. Hij schilderde veel in **Laren**, en het Gooi wordt soms ook wel het 'land van Mauve' genoemd. Heidelandschappen, schapen, koeien, boeren en landarbeiders.

Als laatste schilder van de Haagse School kijken we naar **Jacob Maris** (Den Haag 1837 - Karlsbad 1899). Samen met zijn broers Willem en Matthijs krijgt hij schilderles. Hij mag portretten schilderen voor prinses Marianne en kan zo een reis naar **Oosterbeek** - het Nederlandse Barbizon - en **Wolfheze** bekostigen. Hij gaat in 1865 naar Parijs, waar hij Camille Corot leert kennen. Hij schildert vooral landschappen in de grijs-nevelige impressionistische Haagse School stijl. Ook hier vergezichten, sloten, rivierlandschappen en nevelige bossages. Maar Jacob Maris legt er een zeventiende eeuwse sausje over. Zijn landschappen hebben iets weg van een Ruysdael. Zijn karrensporen iets van Hobbema. Zijn koeien iets van Potter. Een mix van Barbizon, impressionisme en barok. Zijn schilderijen zijn zeer gewild.

Impressionisme - Haagse School - Jacob Maris - De Windmolen - Rijksmuseum - Amsterdam

Nu we de Haagse School hebben bekeken, gaan we even langs in Amsterdam om daar naar de Amsterdamse School te kijken, de tweede Nederlandse impressionistische groepering.

De Amsterdamse School - Aan de Zwier! Het mondaine stadsleven.

Terwijl de schilders van de Haagse School kozen voor de stilte en de natuur, richtte de **Amsterdamse** school zich op het **woelige leven van de grote stad**. En zijn de schilderijen van de Haagse School nog behoorlijk "Barbizon", de Amsterdamse School is duidelijker impressionistisch zoals Renoir of Degas. Twee schilders zijn het meest bekend uit de Amsterdamse School: Isaac Israëls (de zoon van Jozef) en George Hendrik Breitner. We gaan eens vlug kijken.

Isaac Israëls (Amsterdam 1865 - Den Haag 1934) werd opgeleid in het atelier van zijn vader, Jozef Israëls. In 1886 verhuist hij naar Amsterdam en leert hij George Breitner kennen. Isaac Israëls werd de schilder van het **zwierige Amsterdamse leven** met de impressionistische toets. Hij verbleef een tijdje in Parijs, waar hij onder de indruk raakte van het werk van Degas. Hij ging later naar Londen, waar hij onder andere balletdanseresjes ging schilderen. Hij ging in 1921 naar Java, waar hij Indonesische taferelen schilderde. Bij Isaac Israëls zie je echt de stijl van Monet, Renoir, Pissarro en Degas. Kleur en licht en het schilderen in 'toetsen', zonder zwart.

Impressionisme - Amsterdamse School - Isaac Israëls - Ezelrijden op het strand - Rijksmuseum - Amsterdam

Omdat hij vaak vrolijke taferelen schildert met veel kleur, is Isaac Israëls bijzonder geliefd en is hij één van de duurste Nederlandse 'moderne' schilders. Hij maakt dan ook werken waar je vrolijk van wordt en dat drijft de prijs op.

Zijn schildervriend en tweede belangrijke voorman van de Amsterdamse School was [George Hendrik Breitner](#) (Rotterdam 1857 - Amsterdam 1923). George werd in 1880

Impressionisme - Amsterdamse School - George Breitner - De Singelbrug bij de Paleisstraat te Amsterdam - Rijksmuseum - Amsterdam

van de Haagse kunstacademie geschopt vanwege zijn wangedrag. Toch werd zijn werk toen al gewaardeerd; Mesdag huurt Breitner in om bijvoorbeeld de paarden op zijn Panorama Mesdag te schilderen. Hij gaat naar Parijs en raakt onder de indruk van de impressionisten. Breitner was ook lid van [Pulchri](#) in Den Haag, maar verhuisde naar Amsterdam waar hij lid werd van de kunstenaarsvereniging "[De Maatschappij Arti et Amicitiae](#)". Breitner schildert vrijwel uitsluitend Amsterdamse stadsgezichten. Zwierige vrouwen, honden op straat, heren met hoge hoeden, in impressionistische toetsen.

Daarnaast maakte hij een aantal [militaire](#) schilderijen over de [cavalerie](#). Briesende paarden op het strand. Breitner begon ook steeds meer met fotografie te experimenteren, zoals Degas, volledig in de trant van de impressionisten. Hij wilde de kale werkelijkheid vastleggen, waarbij [beweging](#) en [licht](#) belangrijk waren. Hij vond Van Gogh niet echt de "kale" werkelijkheid raken. Bekend is zijn uitspraak: 'Van Gogh maakt kunst voor de Eskimo's'.

We hebben inmiddels heel wat van de impressionisten gezien. Monet, Renoir en Degas in Frankrijk. De beeldhouwer Rodin en zijn geliefde Claudel. De Nederlandse Haagse School met Jozef Israël, Mesdag, Mauve, Maris en Weissenbruch. De Amsterdamse School met Isaac Israëls en George Hendrik Breitner. In Frankrijk waren de hoogtijdagen van het impressionisme [tussen 1860 en 1880](#). We gaan nu eens kijken wat er [na](#) dit impressionistische geweld gebeurde.

In de negentiende eeuw zijn we begonnen met de neoclassicisten. Vervolgens kwamen de romantici. Daarop volgden de realisten. Toen kwamen we bij de impressionisten. De stroming die volgde op het impressionisme heet eenvoudigweg het [post-impressionisme](#). ("post" betekent "na"). Het is een gewoon een verzamelnaam voor een aantal schilders die in de periode [1880-1890](#) naam maakten, het beestje moet een naampje hebben. We gaan eerst kijken naar deze post-impressionisten, die in tien jaar tijd enorm veel verandert hebben in de kunst.

De Post-Impressionisten - Experimenten in kleur

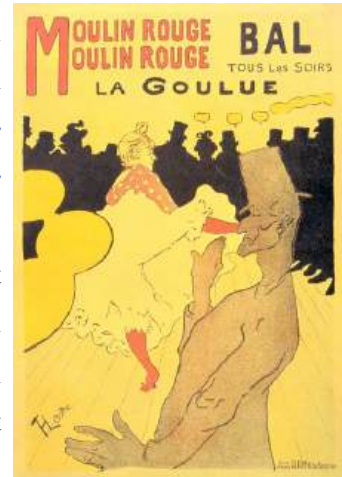
In alle vernieuwingen die in de schilderkunst kwamen rond 1880 kwamen vijf schilders naar voren die als belangrijkste vertegenwoordigers van de post-impressionisten gerekend worden: Paul Cézanne, Georges Seurat, Henri de Toulouse-Lautrec, Paul Gauguin en Vincent van Gogh. Vijf enorm boeiende kunstenaars.

We beginnen bij [Henri De Toulouse-Lautrec](#) (Albi 1864 - Malromé 1901). Zijn korte leven lijkt op een absurd verhaal van Roald Dahl. Hij werd op het familiekaasteel geboren in een [adellijk geslacht](#). Zijn vader was graaf die vooral van de jacht, paarden en feesten hield en slechts in mindere mate van zijn vrouw. Henri's moeder was tevens de nicht van zijn vader. Het huwelijk bleek een goede financiële match te zijn. Zijn vader was minder gelukkig met Henri, hij bleek niet de ideale zoon die hij gewenst had.

Helaas leidden de eeuwenlange reeks van huwelijken met familieleden tot een behoorlijke vorm van inteelt.

Henri wordt geboren met aardig wat lichamelijke afwijkingen. Hij groeit als kind al slecht en wordt geboren met een open fontanel, zodat hij zijn hele leven met een **hoofddeksel** moet lopen (binnen en buiten). Op zijn veertiende breekt hij zijn **linker** dijbeen, waardoor hij begint te trekkebenen. Een jaar later breekt hij zijn **rechter** dijbeen, zodat hij vanaf dat jaar eigenlijk niet meer in zijn benen verder groeit. Hij wordt niet langer dan anderhalve meter, waarbij zijn bovenlichaam wel groeit maar het lijkt alsof hij vreselijke korte beentjes heeft. Doe daar nog een grote dosis **bijziendheid** bovenop, zodat hij altijd met een brilletje moet lopen, en je hebt een goed beeld van Henri te pakken. Zijn slechte fysiek kan hij echter combineren met een scherpe geest en een enorme ironie, humor en cynisme over zijn eigen lot.

Henri besluit kunstenaar te worden en vertrekt naar Parijs. Hier raakt hij onder de indruk van het Parijse nachtleven in **Montmartre**. Vooral het **cabaret**, de Moulin Rouge, Le Chat Noir, de Folies Bergères en alle andere nachtelijke uitspanningen van de stad. Hier vindt Henri de inspiratie om te schilderen: de mensen van het Parijse **nachtlevens**.

Post-Impressionisme - Henri de Toulouse-Lautrec - In de Moulin Rouge - Art Institute of Chicago

Prostituees, cancan danseressen en opgewonden mannen met een bloem in het knoopsgat. Hoewel de impressionisten het buitenlicht gebruikten om de lichtinval te laten leven, schildert Henri eigenlijk alleen het donkere nachtleven. Henri is erg onder de indruk van **Degas**. Ook Degas schilderde het theatrale leven, maar dan vooral de balletdanseressen. Degas schildert de danseresjes voor de vorm, beweging en de kleuren. Henri schildert de danseressen van het nachtleven ook om **hun persoonlijkheid**. Bij Toulouse-Lautrec telt het **individueel**, bij Degas niet. Henri gebruikt doffe grondkleuren die passen bij het nachtleven en gebruikt soms karton als ondergrond in plaats van doek. Hij werkte ook veel met lithografieën. Bekend om zijn 'posters'.

In 1886 raakt hij bevriend met Vincent van Gogh, die zijn frustraties over het leven deelt. Henri gebruikt echter zijn **humor** om zich erdoorheen te vechten, Vincent wordt in de loop der tijd steeds zwaarmoediger. Henri wordt een geweldige tekenaar die bekend wordt om zijn **affiches**. Met weinig pennenstreken beeldt hij de dramatiek van het nachtleven uit. Zijn werk wordt steeds "abstracter", waarbij hij **een paar contouren neerzet** in zwarte lijnen, maar wel de voorstelling duidelijk herkenbaar houdt. Eigenlijk is hij daarmee de voorloper van het latere **expressionisme**. Henri verbindt impressionisme, post-impressionisme en moderne kunst met elkaar. Een geweldige tekenaar en schilder.

Zijn chronische gebrek aan nachtrust, continue dronkenschap, gecombineerd met een opgelopen syfilis bij één van zijn bezoeken aan de dames van lichte zeden, zorgden ervoor dat hij steeds verder aftakelde. Zijn moeder stopte hem in een zwakzinnigeninstituut, waar hij ook voor zijn drankprobleem werd geholpen.

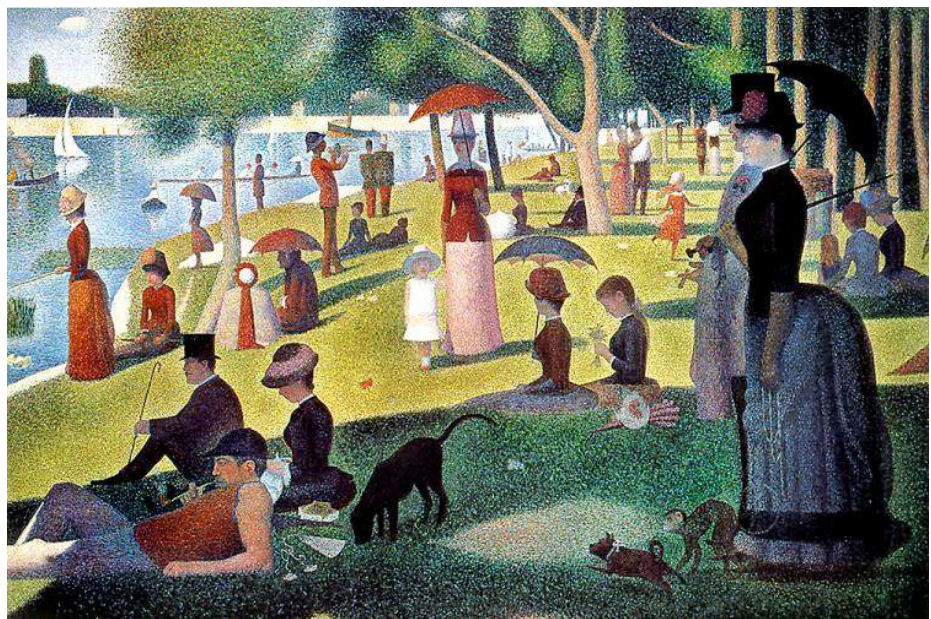
Zijn moeder betaalde een permanente bewaker die ervoor moest zorgen dat Henri niet opnieuw de fout in ging. Henri verzon echter voldoende listjes om de bewaker af te schudden en ging verder met tekenen. En drinken. In 1901 krijgt hij een beroerte en zijn moeder neemt hem in half verlamde toestand in huis, waar hij sterft. Zijn vader schaamde zich

zelfs na de dood voor Henri. Volgens sommigen was hij niet op de begrafenis, volgens anderen laat hij de lijkwagen zo hard rijden dat niemand kon volgen. Tsja. Henri de Toulouse-Lautrec, klein van stuk maar groots van daden.

De tweede post-impressionist waar we naar kijken is [Georges Seurat](#) (Parijs 1859 - 1891). Hij maakt een wetenschappelijke [studie in kleurwerking](#) en hoe vele kleine individuele onvermengde [kleurpuntjes](#) samen tot een andere kleur kunnen leiden. Zijn theorie is dat als je veel kleine stipjes schildert, de toeschouwer van een afstandje alles als één vermengd geheel ziet. De hersenen van de toeschouwer maken deze vertaalslag. In die zin gaat hij verder dat Monet en de impressionisten, die wel met [kleine verftoetsen](#) werken, maar niet met een [raster van kleine puntjes](#). Deze techniek die Seurat, samen met zijn vriend Paul Signac introduceerde, heet [pointillisme](#) ("point" is Frans voor puntje). Met al deze puntjes ontstaat er ook een soort lichte mist die over de schilderijen hangt. Het geeft iets afstandelijks, maar toch iets sereens.

Seurat bracht veel tijd door aan de Seine. In een voorstadsje van Parijs, Neuilly-sur-Seine, lag een eiland in de Seine dat "[La Grande Jatte](#)" heet. Hier brachten veel mensen hun zondagmiddag door. Seurat maakte hier zijn bekendste schilderij, "[Dimanche d'été à la Grande Jatte](#)" (Zomerse zondag op La Grande Jatte), te bezichtigen in het Art Institute of Chicago. Het hele schilderij is opgebouwd uit kleine puntjes verf. Seurat werkte er twee jaar

Post-Impressionisme - Georges Seurat - 1885 - Zomerse Zondag aan de Grande Jatte - Art Institute of Chicago

aan. De mensen kijken en staan allemaal verticaal of horizontaal: ze kijken allemaal naar rechts of allemaal naar links of recht naar beneden of recht omhoog. Je ziet dus denkbeeldige verticale en horizontale lijnen. Alleen het meisje met de rode jurk rent diagonaal. Omdat op La Grande Jatte veel prostitutie voorkwam, denken kunsthistorici dat op het schilderij ook prostituees te zien zijn. De vrouw die links aan het vissen is, zou op zoek zijn naar klandizie. De vrouw vooraan met de paraplu zou ook een hoertje zijn, lettend op het aapje dat voor haar loopt en vaak als symbool voor seksualiteit gebruikt wordt. Hoe dan ook, dit schilderij is een mijlpaal in de kunstgeschiedenis.

Seurat zegt dat een schilder geen kleuren hoeft te mengen. Zet genoeg kleine onvermengde puntjes kleur naast elkaar en de toeschouwer mengt het zelf wel. In ieder geval een geweldige uitvinding. Letterlijk verzorgt tot in de puntjes. Seurat werkte keihard aan deze werken. Het was ook inderdaad monnikenwerk om al die stipjes te zetten. Op een dag kwam hij thuis met keelpijn. Zijn zwangere vriendin (met de mooie naam Madeleine Knoblauch) legde hem in bed. Hij stierf de dag erop. Een besmettelijke longziekte zou de oorzaak zijn.

Seurat's dertien maanden oude zoonje stierf twee weken later aan hetzelfde. Ze werden samen begraven. Zijn vader stierf weer twee weken later. Drie generaties Seurats die in één maand tijd stierven. Wat een drama.

Dan komen we nu opnieuw aan bij één van de **allergrote meesters** in de kunstgeschiedenis. Zijn naam is **Paul Cézanne** (Aix-en-Provence 1839 - 1906). Hij kwam uit een welgestelde familie. Zijn vader was bankier en vond dat zijn zoon Paul ook bankier zou moeten zijn. Paul werkte een tijdje in de bank van zijn vader, maar kwam er steeds meer achter dat hij kunstenaar wilde worden. Zijn werken werden uiteraard geweigerd op de Parijse Salon en hij exposeert in 1863 op de Salon des Refusés. Hij ontmoet de impressionisten en exposeert ook in 1874 samen met de impressionisten, maar sluit zich nooit formeel bij hen aan. In 1886 overlijdt zijn vader en krijgt Paul een grote erfenis. Hij hoeft nooit meer te werken voor zijn geld. Hij trouwt met zijn vriendin Hortense Fiquet, maar kan zijn werken niet echt aan de man brengen. De wereldtentoonstelling van 1900 in Parijs brengt daar verandering in, vanaf die tijd wordt hij steeds beroemder. Hij overlijdt zelf in 1906 in zijn geboortestad **Aix-en-Provence**.

In deze latere werken maakt Cézanne vooral **landschappen** en **stillevens**. Hij schildert vooral de berg **Mont St-Victoire** die net naast Aix-en-Provence ligt erg vaak. Hij gebruikt warme en koele kleuren naast elkaar. Hij gebruikt grote **groeve kleurvlakken** die het beeld opbouwen. Eigenlijk een opeenstapeling van vlakken. Toch stralen zijn werken rust uit. Een beetje in de warme grondtonen zoals Camille Corot uit de School van Barbizon gebruikte. Maar nu nog grover.

Paul Cézanne stelde dat als je een bol, een cilinder en een vierkant kon schilderen, je alles kon schilderen.

Post-impressionisme - Paul Cézanne - Mont St-Victoire - The Barnes Foundation - Merion - USA

Zijn stillevens zijn niet altijd de exacte weergave. Zijn fruitmanden kloppen niet. Zijn tafels staan scheef. Het perspectief is niet goed verwerkt. Maar toch 'klopt' het voor het gevoel wel. Zijn composities in afzonderlijke hoekige kleurvlakken waren iets totaal nieuws in de kunst. Hij wordt als de grondlegger van de moderne schilderkunst gezien. Hij is enorm gewild en zijn schilderijen brengen enorme bedragen op. Toen ik enkele jaren geleden een tentoonstelling van Cézanne in Aix-en-Provence wilde bezoeken, kocht ik een kaartje aan de kassa na eerst lang in een rij te hebben gestaan. Pas toen bleek dat het kaartje me toegang gaf voor één uurtje in het museum... vier dagen later. Wegens enorme belangstelling. Het verbaasde me daarna niet meer dat verschillende post-impressionisten in de top tien van duurste schilderijen ooit staan. Ze brengen nog meer op dan de impressionisten...

Later zal Picasso heel goed naar Cézanne kijken en zijn "**kubisme**" erop baseren. Maar dat komt later. We gaan verder. Met opnieuw iemand die records breekt op veilingen. Een postimpressionist die de hele wereld over reisde en uiteindelijk vanaf **tropische eilanden** zijn schilderijen maakte. En hij was, een paar maanden, de beste vriend van Vincent van Gogh. We hebben het over **Paul Gauguin** (Parijs 1848 - Atuona op de Marquesaseilanden 1903).

Paul Gauguin werkte in zijn jeugd in de koopvaardij en de Franse marine. Na afloop van zijn dienstdienst werd hij assistent bij een beurshandelaar. Hij trouwde met de Deense Mette Sophie Gad en ze kregen in de loop der jaren vijf kinderen. Hij leerde het vak snel en werd zelf ook een succesvolle **beurshandelaar**. Hij ging voor de lol wat kunst verzamelen en kocht veel werk van de impressionisten. Kijk. Een beetje zoals de rijke beurshandelaren in onze tijd. Helaas voor Paul

stortte in 1882 de beurs volledig in. Hij raakte zijn baan kwijt en verhuisde naar de familie van zijn vrouw in Kopenhagen, waar hij vertegenwoordiger in textiel werd. Ook dit ging niet zoals verwacht en hij besloot zelf maar te schilderen. Als je het geld niet meer hebt om kunst te verzamelen, ga je het maar zelf maken, moet Gauguin gedacht hebben. Het gezin verhuisde weer naar Parijs. Hij kon echter onvoldoende geld als kunstenaar verdienen en zijn vrouw en kinderen gingen weer terug naar Denemarken omdat hij hen niet kon onderhouden.

In Parijs leerde Gauguin een zekere [Theo van Gogh](#), de broer van Vincent van Gogh, kennen. Theo werkte in een kunstgalerie en gaf Gauguin als tip mee om een tijdje bij zijn broer Vincent in te trekken. Vincent woonde in een klein huisje in Arles in Zuid-Frankrijk en Paul ging ernaartoe. Paul Gauguin en Vincent waren gedurende twee maanden vrienden. Gauguin werd [depressief](#) en kreeg zelfmoordneigingen, Vincent werd steeds [krankzinniger](#). Een lekker stel.

Vincent steunde Paul Gauguin financieel, al kreeg Vincent zelf het geld ook maar van zijn broer Theo. Ze maakten van de maandelijkse toelage drie potjes: Eén voor levensonderhoud, één voor schilderbenodigdheden en één voor bezoeken aan de dames van lichte zeden.

Maar er ontstonden gaandeweg steeds meer ruzies. Toen Vincent Paul 's avonds een keer achtervolgde, durfde Gauguin zelfs niet meer bij Vincent te overnachten. De volgende dag had Vincent van Gogh een deel van zijn oor afgesneden en moest hij in een psychologisch ziekenhuis worden opgenomen. Sommige bronnen beweren dat Gauguin met een zwaard een deel van Vincent's oor afsneed. Hoe dan ook, we zullen de echte toedracht waarschijnlijk nooit te weten komen. Gauguin vertrok snel uit Arles en een hevige maar kortstondige vriendschap was voorbij.

Postimpressionisme - Gauguin - Het Visioen na de Preek - 1888 - National Gallery of Schotland - Edinburgh

Gauguin ging naar [Bretagne](#), in het dorpje Pont-Aven, waar hij tot 1891 verbleef en samen met andere schilders zoals Emile Bernard de 'school van Pont-Aven stichtte'. Ze noemden zich de profeten, of, op zijn Frans, 'Le Nabis'. Toen kreeg hij genoeg van Europa en vertrok hij naar Martinique en Tahiti. Hij wilde afstand nemen van alles wat kunstmatig en conventioneel was. Creatief in de primitieve natuur. Hij belandde uiteindelijk op de Marquesaseilanden, waar hij met een lokale schone genaamd Paou'oura (jawel) samenwoonde en in 1899 nog een zoon met haar kreeg. Hij stierf op 54-jarige leeftijd aan syfilis en hartaanvallen en ligt op de Marquesaseilanden begraven. Gauguin brengt met zijn [exotische onderwerpen](#) iets nieuws in de kunst. Maar ook zijn [kleurgebruik](#) en simpele vormen zijn kenmerkend. In de tijd van 'Le Nabis' schilderde hij in 'puzzelstukken'; felle kleuren die elkaar niet overlappen, met scherpe contouren. Zijn 'Jacob en de Engel' (officieel heet het 'Het Visioen na de Preek') is een mooi voorbeeld van deze stijl. Daarmee is Gauguin een vernieuwer. Met zijn exotische schones ook een vernieuwer in onderwerp. Naast zijn vele schilderijen was Gauguin een verwoed houtsnijder. Hij heeft vele bewerkte houten opbergdozen gemaakt. Kortom, een bijzonder veelzijdig man die een bijzonder leven geleid heeft.

Postimpressionisme - Gauguin - Vrouwen van Tahiti - 1888 - Musée d'Orsay - Parijs

Gedurende een paar maanden was **Vincent Van Gogh** (Zundert 1854 - Auvers-sur-Oise 1890) de vriend van Gauguin. En deze Vincent van Gogh bracht tweehonderd jaar na Rembrandt het Nederlandse schilderen weer op de wereldkaart. En hoewel hij tijdens zijn leven maar weinig succes oogstte (hij verkocht maar één werk) groeide zijn roem na zijn dood snel. Hij is momenteel één van de kunstenaars waar de hoogste bedragen op veilingen voor wordt betaald. Laten we eens naar zijn leven en kunstwerken kijken. Een bijzonder leven, waarin zijn ontroerende relatie met zijn **broer Theo** bepalend is.

Vincent werd als zoon van een predikant in **Zundert** geboren. Hij was een verlegen jongen. Hij ging op zijn zestiende werken in kunsthandel 'Goupil & Cie' in Den Haag, dat van zijn oom was. Hij begon vanaf zijn achttiende veel te schrijven met zijn vier jaar jongere broer Theo, die in het filiaal van Goupil in Brussel ging werken. Vincent leerde veel kunstwerken kennen en ontdekte een interesse in kunst; hij probeerde een brug te slaan tussen **kunst** en **godsdienst**. Maar hij vindt het werken in een winkel eigenlijk niets voor hem. Hij wordt overgeplaatst naar het filiaal van Goupil in Londen, maar zijn werklust wordt niet beter. Hij wordt steeds brutaler tegen klanten en stort zich volledig op de godsdienst. Hij wordt uiteindelijk ontslagen. Daarmee krijgt hij tijd om iets totaal anders te doen. Hij wordt onderwijzer en **hulppredikant** in Ramsgate in Engeland. Hij ging wonen bij een hospita genaamd Sarah Loyer en werd hartstochtelijk verliefd op de dochter des huizes, Ursula. Hier volgt zijn eerste harde afwijzing als blijkt dat ze al verloofd was met een ander. Terug in Nederland probeert hij een diploma te krijgen om toegelaten te worden tot de studie theologie. Toen dat niet lukte, werd hij als hulppredikant uitgezonden naar een afgelegen Belgische mijnstreek, de zogenaamde '**Borinage**' in de buurt van de stad Mons. Hier vond hij opnieuw voldoende armen en zwakkeren waarop hij zich kon richten. Hier in de Borinage begint hij ook meer te tekenen en te schilderen, omdat dit één van de weinige dingen is die hij echt voor de mensen kan doen. Naast preken dan.

Zijn Godsdienstige houding wordt zo extreem, dat het zelfs de kerk op een bepaald moment te gek wordt. Hij moet direct terugkeren van de Belgische Borinage naar Nederland.

Terug in Brabant wordt Vincent hopeloos verliefd op, jawel, zijn **nichtje** Kee Vos. Kee was al wat ouder en was net weduwe geworden. Hij schrijft aan Theo: *'Ik heb haar lief, haar en geen ander, haar voor altijd. En, en, en, Theo, hoewel het "neen nooit nimmer" nog in volle werking schijnt te zijn, zo is er een gevoel als van verlossing in mij, en 't is me alsof zij en ik hadden opgehouden twee te zijn en verenigd waren voor eeuwig'*. Maar Kee blijkt weerbarstig. In een wanhopige poging haar voor zich te winnen ging hij naar haar huis in Amsterdam en hield als teken van liefde zijn hand in de vlam van een lamp. Maar ze bleef hem afwijzen. Zijn vader nam hem de liefde voor zijn nicht behoorlijk kwalijk en verzocht hem het ouderlijk huis te verlaten. Hij voelde zich dubbel afgewezen. Gelukkig was er zijn broer.

Terug in Den Haag ontmoette hij iets later een andere dame met een twijfelachtige achtergrond. Het is Sien Hoornik, een arme en zwangere **prostituée** uit Den Haag. Zij hebben anderhalf jaar lang een relatie en zij is de enige vrouw waar Vincent ooit mee samenwoonde. Vincent bekommert zich om Sien en haar kind alsof hij zelf de vader was. Ook is Sien zijn eerste model als hij begint met tekenen. Hij maakt bijvoorbeeld de tekening '**Sorrow**' (verdriet) waar hij de zwangere naakte Sien afbeeldt. Het geeft de sfeer wel aan. Vincent heeft de behoefte iemand te helpen en zoekt de zwakkeren in de samenleving op. Sien werd zwanger van een tweede kind, waarvan zeker is dat Vincent de vader niet was. Opnieuw geen probleem voor Vincent, onze barmhartige Samaritaan.

Postimpressionisme - Van Gogh - 1882 - Sorrow - MoMA - New York

Maar dit keer vond zijn broer Theo het welletjes. De enige keer dat Theo en Vincent ruzie kregen was om Sien. En Vincent's vader, net bijgekomen van de schrik van de eerdere liefde voor Kee, zag de humor van een relatie met een prostituee niet in. Vincent was inmiddels in de leer bij zijn aangetrouwde neef, de Nederlandse impressionist [Anton Mauve](#). Anton Mauve leerde hem beter schilderen en bracht hem in contact met de Nederlandse Pulchri Studio groep. Ook bracht Mauve hem in contact met de werken van Millet, de schilder van de Barbizonse arme boeren en landarbeiders. Maar Anton was faliekant tegen de relatie van Vincent met Sien. De relatie met Sien zakte de maanden erna steeds meer in en hij moest haar uiteindelijk verlaten - met pijn in zijn hart.

Op zijn eenendertigste, in 1884, woont Vincent weer bij zijn ouders, die inmiddels verhuisd waren naar [Nuenen](#). Daar wordt hij - o schrik van zijn vader - verliefd op de [buurvrouw](#).

[Deze Nuenense buurvrouw Margot Begemann was enigszins zenuwziek en leed aan godsdienstwaanzin. Een ideale huwelijkskandidaat dus voor Vincent.](#)

Hij schrijft aan Theo: *Theo, ik heb zo verdomd deernis met deze vrouw*. Hij vraagt haar ten huwelijk en Margot lijkt niet afkerig, maar haar zussen en de familie van Vincent zelf zien deze escapade niet zitten. Opnieuw gaat het feest niet door. In 1885 sterft zijn vader en Vincent wordt steeds meer afhankelijk van zijn broer Theo. Het leven ziet er somber uit. Hij schildert de [armen der samenleving](#): boeren die in de stijl van Millet hard moeten werken en nog steeds op de rand van de hongerdood leefden. Zijn Nederlandse schilderijen zijn [grijs](#) en [donker](#). Hij schildert één van zijn beroemdste schilderijen: [de Aardappeleters](#).

Postimpressionisme - Van Gogh - 1885 - Aardappeleters - Van Gogh Museum - Amsterdam

Postimpressionisme - Van Gogh - 1889 - Segatori - Van Gogh Museum - Amsterdam

Vincent gaat kunst studeren aan de academie in [Antwerpen](#). Hoewel hij onder de indruk raakt van Rubens, houdt hij het nog geen drie maanden vol. Hij wordt ziek, verliest en passant een paar tanden en er wordt [syfilis](#) bij hem geconstateerd. Hij herstelt wel, maar dit is toch het begin van een verdergaande geestelijke en fysieke aftakeling. Hij vlucht naar zijn broer Theo, die inmiddels bij Goupil in [Parijs](#) werkt. Theo introduceert hem bij schilders als Degas en Henri de Toulouse-Lautrec. Vincent ziet daarmee nieuwe voorbeelden en schildert steeds meer in heldere kleuren; het zwart, wit en grijs uit zijn Nederlandse periode laat hij achter zich. Hij wordt verliefd op de [kroegbazin](#) Agistina Segatori, de uitbaatster van 'Le Tambourin'. En als je naar haar portret kijkt, opnieuw een apart exemplaar. Maar ook dit was geen lang leven gegeven. Vincent zoekt de liefde daarna definitief in het schilderen, er zullen geen vreemde huwelijkskandidaten meer volgen.

Hij werd fysiek zwakker en maakte steeds vaker ruzie met zijn schilderende vrienden Signac, Seurat en Pissarro. Op 34-jarige leeftijd, in 1888, verlaat hij Parijs en vertrekt naar het warme [Arles](#) in Zuid-Frankrijk (waar het overigens sneeuwde toen hij aankwam). Hier brengt hij twee jaar door, de laatste twee jaar van zijn leven. Hij maakt in die twee

jaar enorm veel schilderijen, soms wel verschillende per dag. Hij schildert portretten, landschappen en stillevens. Hij schildert zijn schoenen, zijn kamer, zijn vrienden. Hij schildert alles wat hij ziet. Zolang zijn broer Theo hem maar financieel steunt gaat Vincent door. In oktober 1888 komt Gauguin een tijdje bij hem wonen, maar zoals gezegd is hij enige maanden later een oor en een vriendschap armer. Van tijd tot tijd krijgt Vincent een zenuwinzinking en hij wordt opgenomen in een instelling in Saint-Remy-de-Provence. Toch kan Vincent, door steun van broer Theo, in 1890 deelnemen met een aantal schilderijen aan een tentoonstelling in Brussel. Hier verkoopt hij zowaar het schilderij 'De Rode Wijngaard' aan mevrouw Anna Boch (het schilderij hangt nu in het Poesjkin Museum in Moskou).

Raadsel: Hoe het komt dat als Van Gogh een deel van zijn linkeroor afsneed, hij op zijn zelfportretten geschilderd staat met zijn rechteroor in het verband?

Toch gaat het niet beter met zijn geestelijke gezondheid. Hij verhuist in april 1890 van Saint-Remy naar **Auvers-sur-Oise**, net boven Parijs, om meer in de buurt van zijn broer te zijn. Daar wordt hij behandeld door dokter **Paul Gachet**. Op doorreis bezoekt hij Theo en zijn kersverse vrouw Jo. In Auvers maakt hij veel portretten en landschappen. Maar zijn ziekte wordt erger. Het portret van dokter Gachet bracht in 1990 op een veiling \$82,5 miljoen dollar op en was toen het **duurste schilderij ooit**. Exact honderd jaar nadat Vincent het geschilderd had.

Postimpressionisme - Van Gogh - 1889 - Sterrennacht - MoMA - New York

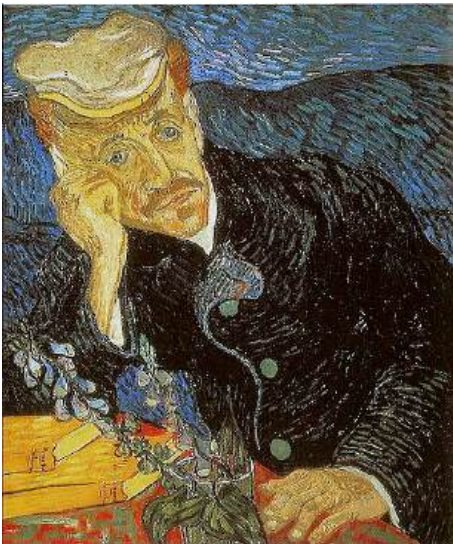
Op 27 juli 1890 **schiet** hij zichzelf in de **borst**. Omdat hij denkt dat zijn hart links zit, schiet hij er echter vlak naast en hij sterft niet meteen. Theo komt direct naar hem toe. Vincent sterft twee dagen later, op 29 juli 1890, aan interne bloedingen, met Theo aan zijn zijde. Op de begrafenis is zijn kist bedekt met gele bloemen, waaronder zijn geliefde zonnebloemen. Zijn ezel en penselen staan naast de kist op de grond. Dokter Gachet doet de toespraak, Theo is te emotioneel om te spreken. Een paar dagen later schrijft Theo aan zijn moeder: 'O Moeder, hij was zo mijn *eigen broer*'. Theo kan de dood van Vincent niet goed verwerken. Hij wordt zelf ernstig

ziek en sterft een **half jaar later** aan een nierinfectie. Hij laat een zoon achter, Vincent Willem, de grootvader van de later vermoorde cineast Theo van Gogh. Vincent en Theo liggen naast elkaar begraven in Auvers-sur-Oise. De vrouw van Theo, Jo, krijgt de honderden schilderijen van Vincent als erfenis en verhuist naar Bussum. Zij weet deze werken steeds beter te verkopen en is zo, na Vincent's dood, de motor achter zijn succes geworden. Misschien was Vincent niet gelukkig in de liefde. Hij was wel degelijk gelukkig in de broederliefde.

Er zijn wat parallellen te trekken met zijn vriend Henri de Toulouse-Lautrec (geen geluk in de liefde, eindigend in een instelling voor zwakzinnigen). En wat een vernieuwing bracht Vincent in de schilderkunst.

Zoals gezegd werd 'Het portret van dokter Gachet' in 1990 voor 82,5 miljoen dollar verkocht. De koper was de Japanse papiermagnaat Ryoei Saito. Hij was zo verknocht aan het schilderij dat hij er wel mee gecremeerd wilde worden, zei hij. In 1996 overleed Saito. Het schilderij, zo gaat het verhaal, is inderdaad samen met Saito gecremeerd. Het is in ieder geval nooit meer opgedoken op de kunstmarkt. Toch zeggen andere bronnen dat Saito het vlak voor

Postimpressionisme - Van Gogh - 1890 - Dr Cachet -
Verblijfplaats onbekend

zijn dood aan onbekenden verkocht heeft. Mocht je deze Dr Cachet ergens zien hangen, geef het dan a.u.b. door (er hangt overigens ongeveer zo'n zelfde in het Musée d'Orsay).

Rembrandt en Van Gogh zijn de enige twee kunstenaars die zijn opgenomen in de [Canon van Nederland](#) met de vijftig belangrijkste onderwerpen uit de geschiedenis van Nederland. Het geeft de status van Van Gogh wel aan. Hij zal zelf de laatste wel zijn geweest die dit had gedacht.

Vincent van Gogh heeft maar tien jaar als schilder gewerkt, tussen 1880 en 1890.

Hij heeft in die tijd ruim 860 schilderijen en 1200 tekeningen of schetsen gemaakt. Bovendien schreef hij in die tijd meer dan 870 brieven; misschien moeten we hem eerder als [schrijver](#) dan als schilder onthouden. Deze brieven vertellen veel over zijn leven en over zijn schilderijen en hebben hem misschien daarom wel zo populair gemaakt. Vincent schilderde, net als Gauguin en Seurat, in een nieuwe stijl, zeker in zijn '[Franse](#)' periode. Hij laat het grijs letterlijk achter zich en laat dan alle kleuren extra naar voren komen door ze in kleine toetsen en in een bepaalde geordende structuur te schilderen. Het lijkt of de wind [kleine streepjes kleur](#) over zijn schilderijen blaast. Een stroom van streepjes kleur. Daardoor ontstaat er een idee van beweging en van schittering. Vincent laat kleuren leven. Ga maar eens kijken in het Van Gogh Museum.

De postimpressionisten waren dus, misschien nog meer dan de impressionisten, echte [vernieuwers](#). Seurat schilderde in kleine stipjes kleur waarbij het oog zelf het aan elkaar moet plakken. Gauguin schildert felle kleuren in compartimenten op het scherm en gaat op zoek naar het exotische. Cézanne schildert warme grondkleuren in een strakke structuur van rondingen, vierkanten en cilinders. Van Gogh schildert in kleine streepjes kleur over de alledaagse dingen. Deze kunstenaars gingen op zoek naar de kern van schilderen. Ze wilden het anders doen dan iedereen voor hen. Het hoeft niet meer 'echt' te lijken, nóg minder dan de impressionisten lieten zien. Het kan simpeler, terwijl toch de kern bewaard blijft. Deze postimpressionisten zijn daarmee de echte grondleggers van de moderne kunst geworden. Als je een [perfect nagemaakt](#) portret wil hebben, waarbij het exact de nagemaakte persoon is, dan moet je maar een [foto](#) laten maken. Als je het [gevoel](#) achter een portret wil hebben, dan ga je naar een schilder. En de emotie van de schilder zelf zie je opeens terug in zijn schilderijen.

Zo. We hebben gekeken naar de impressionisten zoals Monet die tussen 1860 en 1880 hun hoogtepunt kenden. En daarna de post-impressionisten zoals Van Gogh die tussen 1880 en 1890 hun beste werken leverden. En daarna? Wat gebeurde er vanaf 1890? Viel er eigenlijk nog iets in de kunst te verbeteren?

Jazeker - vonden sommigen. Vanaf 1890, in de zogenaamde "einde van de eeuw" of in het Frans de "[fin de siècle](#)", ontstond er een grote belangstelling voor [magische](#) en [raadselachtige](#) onderwerpen. De fantasie krijgt de vrije loop. Erotiek en de Dood krijgen als onderwerp veel aandacht. De vrouw als onderwerp van zinnelijkheid en seksualiteit. Een top-tijd voor de psycho-analysten... [Sigmund Freud](#) was er één van. Misschien niet toevallig dat in 1899 zijn boek over de betekenis van [dromen](#) verscheen. Een tijd dus voor het mystieke en de spiritualiteit!

Het symbolisme - Diepe angsten en gevoelens

Deze nieuwe kunststroming combineerde het 'gevoel' als thema van de romantici met de vernieuwende schilderstijlen van de postimpressionisten. Het had een dubbele insteek op zowel het begrip 'gevoel' en 'diepte van de geest'. En twee buitenlandse kunstenaars springen naar mijn idee naar voren in deze stroming, die later het 'symbolisme' ging heten. Deze twee toppers waren [Edvard Munch](#) in Noorwegen en [Gustav Klimt](#) in Oostenrijk. En we kijken nog even bij onze Nederlandse symbolist [Jan Toorop](#).

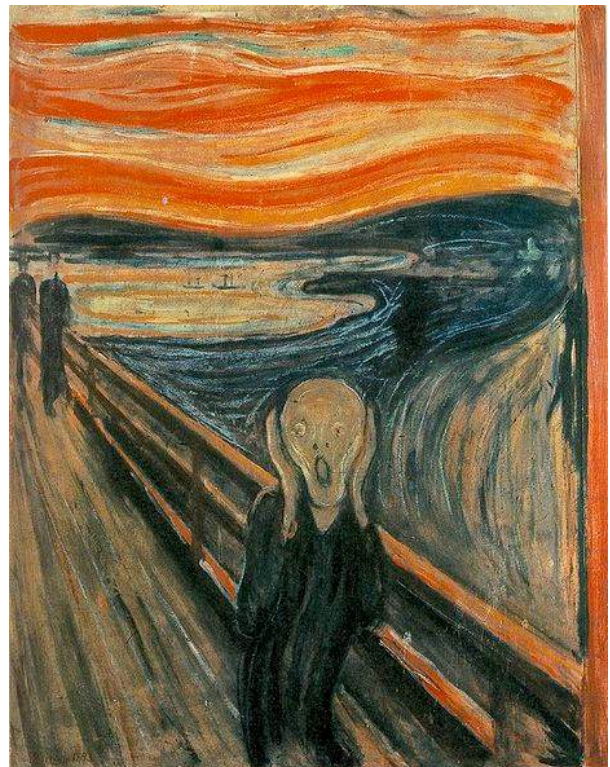
Het symbolisme probeerde een kunstwerk een zeggingskracht te geven rond de menselijke figuur. De mens staat centraal. De mens, in een raadselachtige, magische samenhang van erotiek en dood. De morbide fantasie en diepe angsten vieren hoogtij!

Eerst naar [Edvard Munch](#) (Løten 1863 - Oslo 1944).

Een apart figuur, maar dat verwachtte je inmiddels al. En we gaan dit keer naar Noorwegen om hem op te zoeken. Hij leerde in zijn kinderjaren de dood van dichtbij zien: zijn moeder stierf aan tuberculose in 1868, zijn favoriete zus Johanne Sofie in 1877. Zijn vader was enorm religieus, maar vertelde tussen preken door over de spookverhalen van [Edgar Allen Poe](#). En omdat Edvard vaak ziek en depressief was en op school werd gepest, ontstond een aardige voedingsbodem voor iemand die het moet uitschreeuwen van [mystieke emoties](#). En dat deed Edvard.

Zijn bekendste schilderij is 'De Schreeuw' uit 1893. Het beeldt de angsten uit van de moderne man. In simpele vormen, grijze maar ook warme kleuren, een sterke compositie van diagonale en horizontale lijnen en, Van Gogh zou trots zijn geweest, [slierten kleur](#) die over het schilderij waaien. Het simpele (doods)hoofd kijkt verschrikt op. Maar wie schreeuwt er nu eigenlijk? Veel mensen denken dat dit schilderij 'De Schreeuw' heet omdat de man zou schreeuwen, maar dat is niet het geval. De man schrikt van [de natuur](#), die schreeuwt. Rechts op het schilderij maakte Munch een balk, om het schilderij smaller te doen lijken. Ook vreemd.

Symbolisme - Munch - 1893 - De Schreeuw - Munch Museum - Oslo

In de horrorfilm 'Scream' worden maskers gebruikt die gebaseerd zijn op dit schilderij.

Munch vertelde over De Schreeuw: 'Ik liep aan zee over een pad, met twee vrienden, in de ondergaande zon. Opeens werd de lucht zo rood als bloed. Ik leunde tegen een hek en voelde me opeens ongelooflijk moe. Tongen van vuur en bloed strekten zich over de blauwe fjord uit. Mijn vrienden wandelden door, maar ik bleef sidderend van angst achter. Toen hoorde ik de enorme, oneindige schreeuw van de natuur.' Tsja. Opnieuw een geval voor Sigmund Freud, zou ik zo zeggen. Maar Edvard maakte met dit schilderij wel één van de

Symbolisme - Munch - 1894 - Madonna - Munch Museum - Oslo

meest bekende werken van de wereld. Iedereen wordt toch door dit schilderij gegrepen. Herkennen we onze eigen diepe angsten?

Een ander bekend werk van Munch is de 'Madonna' uit 1894. Hij maakte maar liefst vijf versies van dit schilderij. Het stelt Maria voor, maar in plaats van de gewoonlijke gouden halo (krans om haar hoofd), heeft ze nu een rode halo die haar smart moet uitdrukken. Toch blijft ze kalm en afstandelijk en straalt ze zelfvertrouwen uit. Het lijkt wel of ze in een soort oester ligt. Op de achtergrond gloort het rode vuur opnieuw. Dit is een merkwaardig schilderij, maar ook dit blijft hangen. Een erotische Maria? Weer iets voor Sigmund.

De schilderijen 'De Schreeuw' en een 'Madonna' werden op 22 augustus 2004 op klaarlichte gestolen uit het Munch-Museum in Oslo. De waarde van 'De Schreeuw' is niet in geld uit te drukken, de Madonna was tachtig miljoen dollar

waard. De overvallers vroegen maar één miljoen dollar losgeld. Een schijntje. De Noorse overheid weigerde dit te betalen. Kijk. Dat is lef. Pas twee jaar later, op 31 augustus 2006, werden de werken teruggevonden. Er zat een gat van 2,5 centimeter in de Madonna - maar dit kon worden hersteld. Het Munch-Museum kreeg de schilderijen terug en installeerde meteen een nieuw alarmsysteem ter waarde van vijf miljoen dollar. Soms denk ik dat achter elke museumroof een fabrikant van alarmsystemen zit.

Dus, zoals bijna elk fantastisch schilderij (Mona Lisa, Impressie van een Zonsopkomst), is ook 'De Schreeuw' een keer uit het museum gestolen.

Munch schilderde dus vooral menselijke emoties, angsten en onzekerheden. Wij bespreken hem nu bij de symbolisten, maar hij was ook een grondlegger van de zogenaamde 'expressionisten' waar we straks maar kijken. Hoe dan ook: als je het mystieke van de romantici combineert met de nieuwe 'onnatuurlijke' manier van schilderen van de post-impressionisten, kom je aardig in de buurt van Munch. Munch stierf op tachtigjarige leeftijd (in 1944) in Oslo. Hoewel de Duitsers zijn schilderijen 'ontaarde kunst' noemden, kreeg hij tegen zijn zin een soort nazi-staatsbegrafenis. Dus zelfs na zijn dood liep het niet zoals Munch gewild had.

De tweede schilder van het Symbolisme waar we naar kijken is Gustav Klimt (Wenen 1862 - 1918). Opnieuw een schilder die lange tijd de hitparade van de duurste schilderijen ooit aanvoerde. Zijn de post-impressionisten gewild in de veilinghuizen; de symbolisten misschien nog meer!

Gustav Klimt komt uit een arm gezin in Wenen. Zijn vader is goudgraveerder en dat zul je later bij zijn zoon Gustav terugzien. Gustav krijgt een opleiding aan de kunstacademie. Zijn werken worden niet gewaardeerd door de gevestigde orde. Hij komt niet echt aan de bak. Net als de impressionisten richt Klimt echter in 1897 een eigen beweging op, een soort 'Salon des Refusés', om zich af te zetten tegen de heersende stroming. Deze stroming heet de 'Wiener Secession' oftewel de 'Weense Afscheiding'. Dit wordt later de Oostenrijkse variant van de Duitse 'Jugendstil'.

Deze Wiener Secession had als doelstelling om jonge artiesten werk tentoon te kunnen laten stellen, de beste buitenlandse werken naar Wenen te halen en een magazine gemaand 'Ver Sacrum' (heilige lente) uit te brengen.

Maar hoewel de Wiener Secession veel aanhangers kreeg, werden de critici van Klimt ook steeds nadrukkelijker in hun veroordeling van zijn werk. Men vond het te **pornografisch**. Als antwoord maakte hij het schilderij 'De Goudvissen'. Deze dame laat de critici letterlijk het achterwerk zien. Hij gaf het werk stiekem de titel 'aan mijn critici'.

Klimt werd een **rebel**. De opdrachten die hij daarvoor gekregen had van de overheid en universiteiten, werden hem niet meer gegund. Maar zijn werken werden wel steeds meer geliefd. Vooral de werken uit zijn 'Gouden Periode' die hij tussen 1900 en 1910 maakte. We kijken naar twee werken uit deze 'Gouden Periode' van Gustav Klimt.

Symbolisme - Klimt - 1902 - Goudvissen - Centrum Kunst Onderzoek - Zürich

Het eerste is een portret van zijn stiekeme geliefde Adèle Bloch-Bauer. Het werd in 2006 op een veiling verkocht voor 135 miljoen dollar aan de kledingmagnaat Ronald Lauder. Op dat moment was er nog nooit zoveel voor een schilderij neergelegd.

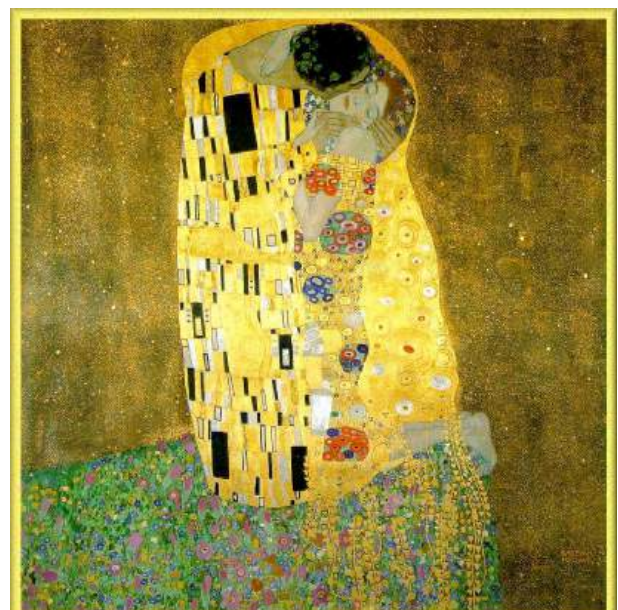

Symbolisme - Klimt - 1907 - Portret van Adele Bloch Bauer I - Neue Gallerie - New York

Klimt schildert Adèle (nu eens een model met *kort* haar) in een jurk van figuren in bladgoud. Het heeft iets weg van de iconen uit de vroege middeleeuwen; ook hier lijkt het gezicht er later opgeplakt. Klimt reisde dan ook regelmatig naar **Ravenna** om daar de oude mozaïeken en iconen te bekijken. Ook haalde Gustav inspiratie uit de schilderijen van Paul Gauguin uit zijn tijd van 'Le Nabis', de losse lappendeken van puzzelstukjes die samen het geheel maken. Gustav heeft iets met vrouwen, hij schildert maar weinig mannen. Vaak hebben de vrouwen golvend lang rood haar dat rond hun naakte lichaam gedrapeerd is. De ogen van zijn geschilderde vrouwen zijn vaak **gesloten**. Vaak wordt de vrouw afgebeeld als 'femme fatale'. De achtergrond is vaak egaal goud of brons. Zijn schilderijen hebben zeker iets

erotisch en sensueel. Hij schilderde **eerst** zijn modellen **naakt**, en schilderde pas daarna de kleren eroverheen. Hij liet zich in zijn studio ook vaak omringen door naakte dames. De stiekemerij. Het **bladgoud** maakt zijn werken wel heel herkenbaar.

Het tweede schilderij waar we naar kijken is zijn meest bekende werk. Het heet 'De Kus' en hangt in Galerie Belvedere in Wenen. Dit keer niet een 'femme fatale', maar een dominante man. Een stelletje in een innige omhelzing. De man heeft **hoekige** symbolen op zijn, nou ja, badjas; de vrouw heeft **ronde** symbolen. Er wordt gezegd dat hij wilde vertellen dat je in de liefde je eigen 'ik' verliest - alleen de

Symbolisme - Klimt - 1908 - De Kus - Gallerie Belvedere - Wenen

gezichten, handen en voeten zijn te zien, al het andere wordt opgenomen in een gouden explosie van erotische liefde. Tsja. Anderen zeggen dat het stelletje elkaar bemint in een bloemenveldje, terwijl ze bijna in een [afgrond](#) vallen. Kijk. Anderen zeggen dat het symbool staat voor de vrouw die opgewassen is tegen de erotische driften van de man: ze kust immers niet terug. Oké, deze visie vindt veel bijval bij de feministen. Je ziet, we kunnen alle kanten op met De Kus.

Gustav Klimt is nooit getrouwd geweest. Hij had wel een vrouwelijke metgezel, ene [Emilie Flöge](#), waarvan nooit is komen vast te staan dat ze ook echt een liefdesrelatie hadden. Vrienden waren ze zeker. Gustav werd vader van [zeke](#) drie kinderen bij verschillende van zijn modellen. Er zijn maar liefst [veertien](#) vrouwen na zijn dood naar voren gekomen die aangaven een kind van hem te hebben! Kijk. Een relatie had Gustav vrijwel zeker met Adèle Bloch-Bauer, de verveelde vrouw van een rijke industrieel. Adèle is de enige vrouw die hij twee keer schilderde. Gustav Klimt werd 55 jaar oud. In 1918 kreeg hij eerst een beroerte en kort daarop een longontsteking, waaraan hij overleed. Een paar maanden na zijn overlijden kwam er een eind aan de eerste wereldoorlog. Het grote Oostenrijkse Rijk viel uiteen. Met Klimt, wordt gezegd, stierf ook het Grote Oostenrijkse Habsburgse Rijk van Franz Joseph en Sissi.

Op één van Klimt's schilderijen staat: 'Als je kunst maakt en iedereen vindt het mooi, dan doe je iets verkeerd.'

In de tweede wereldoorlog werden een aantal werken van Klimt door de nazi's gestolen. De Joodse familie [Altman](#) was de rechtmatige eigenaar en na jarenlange juridische gevechten werden vijf werken van Klimt aan de familie Altman teruggebracht in 2006. Mevrouw Altman verkocht daarop Adele Bloch-Bauer I voor 135 miljoen dollar aan Lauder.

Ook al zijn er heel veel Belgen die het symbolisme aanvoerden, als laatste figuur uit het symbolisme kijken we toch naar een Nederlander. Hij heette [Jan Toorop](#) (Poerworedjo 1858 - Den Haag 1928). Hij is de uitvinder van de zogenaamde '[slaoliestijl](#)'. Van wat? Van slaolie. Olie voor op de sla.

Jan Toorop werd op Java geboren. Hij heeft dan ook een Indonesisch uiterlijk. Op veertienjarige leeftijd kwam hij in Nederland. Hij volgde een opleiding als kunstenaar in Amsterdam en Brussel. Vooral die Belgische tijd, waar hij de werken van James Ensor en Fernand Khnopff leerde kennen, waren belangrijk voor zijn [symbolistische](#) vorming. Hij vertrok met Ensor naar Parijs en raakte erg onder de indruk van het [pointillisme](#) van Seurat. In 1890 kwam hij met veel indrukken weer in Nederland aan. Hij ontwikkelde een eigen stijl, die hij 'lineair idealisme' noemde. In 1894 maakte hij voor de onderneming 'NOF' (Nederlandse Olie Fabrieken uit Delft, de voorloper van Calvé) een lithografie als reclameposter voor [Delftse Slaolie](#). Vrouwen met wapperende lange haren die de slaolie aanprijzen. Omdat deze afbeelding zo bekend werd, kreeg zijn werk de bijnaam 'Slaoliestijl'. Deze slaoliestijl wordt in Nederland gerekend tot de [Art Nouveau](#).

Hij woonde vanaf 1890 eerst in Katwijk aan Zee, waar ook zijn dochter [Charley](#) werd geboren (later werd zij ook een bekende kunstenares). Voor de nieuwe [Beurs van Berlage](#) in Amsterdam maakte hij in 1902 twee [regeltableaus](#), die onder andere in de hoofdingang van de handelsbeurs hangen. De thema's die hij gebruikt zijn [vrouwenemancipatie](#) en [socialisme](#). Aparte onderwerpen in een kapitalistische beurstempel.

Symbolisme - Jan Toorop - 1894 - Delftsche Slaolie
- Rijksmuseum - Amsterdam

In 1900 laat Jan Toorop werken zien op de tentoonstelling van de [Wiener Secession](#). Vanaf 1904 woont hij in Domburg in het Zeeuwse Walcheren. Hij bekeert zich in 1905 tot het [katholicisme](#) en wordt vanaf dat moment ook een soort heilig boontje. In Domburg leert hij onder andere [Piet Mondriaan](#) kennen. In 1908 verhuist hij naar [Nijmegen](#) aan de Barbarossastraat 131. Hij gaat later weer terug naar Den Haag, waar hij in de jaren twintig een aanbidder van de Italiaanse fascist [Mussolini](#) wordt. Toch iets minder in zijn laatste jaren. Hij overlijdt in 1928.

Jan Toorop is niet alleen een geweldige Nederlandse schilder, maar hij is iemand die de verschillende kunststromingen van zijn tijd onder de knie had. Vanaf 1850 worden de periodes van elke stroming steeds korter, zodat de meeste kunstenaars wel een [hoofdstroming](#) hebben maar eigenlijk tot [diverse](#) stromingen behoren! Dit maakt het opnieuw moeilijker voor de kunsthistorici om een ‘sticker’ op het voorhoofd van een kunstenaar te plakken. Kijk maar naar Jan Toorop, ik laat vier schilderijen zien uit zijn oeuvre:

Impressionisme - Jan Toorop - 1885 - Trio Fleuri - Gemeentemuseum - Den Haag

Symbolisme - Jan Toorop - 1898- Het Aanzoek - Particulier Bezit

Pointilisme - Jan Toorop - 1888- Alcoholisme - Particulier Bezit

Katholiek Symbolisme - Jan Toorop - 1922- Stigmata - Particulier Bezit

Je ziet dat hij in een periode van veertig jaar in verschillende stijlen schilderde. Rond 1885 [impressionistisch](#) en [pointillistisch](#), rond 1895 [symbolistisch](#) en rond 1920 [katholiek symbolistisch](#). Let dus op! Vanaf 1850 worden de periodes per kunststroming kleiner. Schilders kunnen dan ook tot diverse stromingen behoren. Je kunt dus eigenlijk niet meer zeggen ‘Jan Toorop was alleen een symbolist’. Hij was namelijk ook impressionist, realist, katholiek fanaticus, pointillist en reclametekenaar. We zullen hier, met alle kunstenaars die volgen, mee moeten leren leven. Kunstenaars laten zich steeds moeilijker in een vakje stoppen. Moeilijk voor de beginnende kunsthistoricus, maar fantastisch voor de kunst zelf!

Symbolisme dus. Sensualiteit en Mystiek rondom het menselijk lichaam. Klimt, Munch en Toorop. Ben je er nog helemaal bij? Het gaat inderdaad best snel opeens... Begonnen we de negentiende eeuw met het neoclassicisme, toen kwam de romantiek (rond 1820), toen het realisme (rond 1850), toen het impressionisme (rond 1860), toen het postimpressionisme (rond 1880) en daarna het symbolisme (rond 1890). Heel veel ‘ismes’ voor één eeuw.

Maar het wordt nog erger: de twintigste eeuw wordt steeds sneller en er ontstaat zelfs een [wildgroei](#) aan ‘ismes’. Eens kijken, wat gebeurde er na het symbolisme? Tsja. We hadden het er al een beetje over bij Edvard Munch. Tot de eerste wereldoorlog kijken we naar het [expressionisme](#). Maar vervolgens ook het [fauvisme](#). En het [kubisme](#). En tussen de eerste en de tweede wereldoorlog ten slotte het [dadaïsme](#), het [surrealisme](#) en [De Stijl](#). Dus nog zes stijlen in de schilderkunst te gaan tot de tweede wereldoorlog (en dan snijden we hier en daar een ‘isme’ af).

Maar we maken eerst even een tussenstop bij de [architectuur](#). In de negentiende eeuw zagen we al dat de neostijlen helemaal ‘in’ waren. Iedere welgestelde familie bouwde wel een neogotisch, neobarok, neoklassiek of neorococo landhuis. Met de komst van nieuwe technologieën zoals [gietijzer](#) en [grote glazen ramen](#), vanaf 1850, combineerden men de neostijlen met deze moderne technologie. En door de opkomst van ‘[wereldtentoonstellingen](#)’ waarin elk land kon laten zien hoe geweldig het was, werden er in rap tempo veel aparte gebouwen gemaakt.

Wat krijg je als je neostijlen, nieuwe technologie en wereldtentoonstellingen met elkaar kruist? Tsja. Dan krijg je de [Eiffeltoren](#) (1889), of het [Vrijheidsbeeld](#) in New York (1886) of het in 1936 afgebrande Engelse [Crystal Palace](#), een enorme soort glazen kas (1851). Of het Parijse [Operagebouw](#) uit 1871 – een enorm bouwwerk in neoklassieke stijl waar de “Phantom of the Opera” vandaan komt. Aan bouwkundige ambitie geen gebrek.

Gebeurde er nog iets nieuws aan het einde van die negentiende eeuw? Jazeker. In 1893, hetzelfde jaar dat Edvard Munch ‘De Schreeuw’ maakte, ontwierp een [Belgische](#) architect genaamd [Victor Horta](#) in Brussel een heel aparte woning voor een zekere professor Tassel. Dit zogenaamde ‘Hotel Tassel’ staat momenteel zelfs op de wereld-erfgoedlijst van UNESCO. Horta maakte [zwierige lijnen](#) en ronde, natuurlijke, vormen. Lijnen die een beetje lijken op de zwierige lijnen van Munch, Van Gogh of de slaolie-haren van de vrouwen van Toorop. Er werd weer iets *nieuws* ontworpen! Zo’n 150 jaar na de Rococo komt er eindelijk weer iets [nieuws](#) in plaats van weer een neostijl.

Art Nouveau - Victor Horta - Hotel Tassel - Brussel

Art Nouveau – Handwerk en kwaliteit

Deze nieuwe stijl kreeg de naam, hoe kan het ook anders, van ‘[Nieuwe Kunst](#)’. Of in het Frans ‘[Art Nouveau](#)’. Of in het Duits ‘[Jugendstil](#)’. Terug naar natuurlijke vormen! Een andere Belgische architect, ene [Henri van de Velde](#), maakte een ontwerp in dezelfde stijl voor een nieuw in te richten [galerie](#) in [Parijs](#). Deze galerie heette heette zelf ook ‘Art Nouveau’ en gaf daarmee de naam van deze kunststroming. De eigenaar van deze nieuwe galerie was een aparte man genaamd [Siegfried Bing](#).

Zonder Siegfried Bing was Art Nouveau als kunststroming waarschijnlijk onbekend gebleven. Siegfried was een kunsthandelaar in Parijs. Hij was van Duits-joodse afkomst en was helemaal verslingerd aan [Japanse prenten](#), poppen en aanverwante artikelen. Deze Japanse kunstvoorwerpen verkocht hij in zijn Parijse winkel. Veel kunstenaars kwamen af op zijn enorme verzameling Japanse prenten, waaronder Vincent van Gogh en Henri de Toulouse-Lautrec. Toen in navolging van Bing steeds meer Parijse kunsthandelaars Japanse kunst gingen verkopen, legde Siegfried zich toe op de nieuwe kunst of Art Nouveau – hij noemde dus zelfs zijn winkel ernaar. Hij verkocht werken van post-impressionisten, maar ging ook steeds meer meubels, tapijten, vazen en lampen verkopen in de stijl van Horta en Van de Velde. Hij maakt zo, net zoals William Morris dat in Engeland deed met zijn [Morris&Co](#), een winkel voor kwaliteitsvoorwerpen in een nieuwe stijl. Stoelen met zwierige

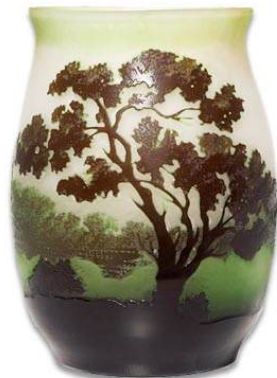

lijnen en bloemenpatronen. Ronde, organische, asymmetrische vormen. Er komt dus een beetje rococo in de kunst terug! Tijdens de wereldtentoonstelling in Parijs van 1900 had Bing een eigen Art Nouveau paviljoen ingericht met Art Nouveau schilderijen en meubels. Na de dood van Siegfried Bing in 1905 nam zijn zoon Marcel het over, maar het ging snel bergafwaarts en de winkel werd later gesloten.

Siegfried Bing werkte veel samen met de Amerikaanse glaskunstenaar [Louis Comfort Tiffany](#), die vooral bekend werd om zijn gebrandschilderde glas en glas-in-lood lampen. Tiffany lampen zijn nog steeds zeer gewild en worden vandaag de dag nog steeds nagemaakt. Hij werkte ook met andere glaskunstenaars zoals de gebroeders [Daum](#) of [Emile Gallé](#).

Tiffany

Daum

Gallé

Lalique

Hij verkocht werken van de edelsmid en glaskunstenaar [René Lalique](#) (die onder andere prachtige broches van libellen maakte). Kortom, in de winkel van Bing werd geschiedenis geschreven. Het komt niet vaak voor dat een kunststroming niet door een groep kunstenaars zelf, maar door een [kunsthandelaar](#) wordt grootgebracht. De Franse Art Nouveau van Siegfried Bing bracht dus de organische, natuurlijke vormen terug. Bloemen en planten. Insecten. Vrouwen met lange golvende haren. Gekrulde lijnen. Rondingen. De Franse Art Nouveau wordt daarom ook wel 'Florale' Art Nouveau genoemd.

En in een hoge kwaliteit; net zoals Morris zette Bing zich af tegen de industrieel geproduceerde prullen. In Art Nouveau zit een beetje rococo. Een beetje Japanse kunst. Een beetje Arts&Crafts. Een beetje symbolisme. Een beetje prehistorische kunst uit de tijd van koning Minos op Kreta (vergelijk de vazen van Kreta maar eens met de vazen van Lalique, Daum of Gallé).

Ook in de beeldende kunst kwam deze stijl terug. We hebben het al gezien bij Munch en Toorop. In Parijs werkte een Tsjech genaamd [Alfons Mucha](#), die posters en affiches maakte in onmiskenbare Art Nouveau stijl. Kijk naar de wapperende lange haren. De zwierige draperieën. De ronde vormen. De bloemetjes in haar haar. De zwierige lijnen ter versiering aan de zijkanten. Art Nouveau zoals Bing het graag zag.

De Art Nouveau stijl werd ook bij architecten heel gewild. Zo werd de nieuwe [metro](#) in Parijs in Art Nouveau stijl aangelegd. De natuurlijke, organische vormen werden ook zeer geliefd bij een architect in Spanje. Deze architect zou wereldberoemd worden om zijn organische, natuurlijke bouwwerken.

Art Nouveau - Alfons Mucha

We hebben het over **Antoni Gaudí** (Reus 1852 - Barcelona 1926). Zijn vader was een niet al te rijke kopersmid en Antoni leed al vanaf zijn vroege kinderjaren aan **reumatiek**. Op zijn zeventiende ging hij in **Barcelona** architectuur studeren. Hij hield al vroeg van **natuurlijke** vormen en ornamenten. Overal een **versierinkje**. Hij kreeg in 1883 de opdracht om een nieuwe kerk in Barcelona te ontwerpen, de

zogenaamde Heilige Familie of in het Spaans de ‘**Sagrada Familia**’. Ronde, vreemde, natuurlijke vormen. **Gotische** hoge torens en pinnakels gecombineerd met natuurlijke, ronde (buitenaardse?) vormen. Hier en daar beplakt met tegelscherven om een **mozaïek** te maken. Gaudí werkte aan het eind van zijn leven alleen nog maar aan de Sagrada Familia, hij woonde zelfs op het bouwterrein. Maar de kerk werd niet voltooid tijdens zijn leven. Sterker nog, aan de kerk wordt vandaag de dag nog steeds gewerkt. Een kerk waar 125 jaar aan gebouwd wordt: zelfs in de Middeleeuwen waren ze sneller. Het streven is nu de kerk in 2025 gereed te hebben.

Art Nouveau - Antoni Gaudí - Sagrada Família - 1883 tot heden - Barcelona

Antoni Gaudí is nooit getrouwd, hij heeft zijn hele leven aan de kunst gewijd. Hij was een overtuigd **Christen** en ging de laatste jaren van zijn leven in steeds grotere eenvoud en in meer armoedige omstandigheden leven.

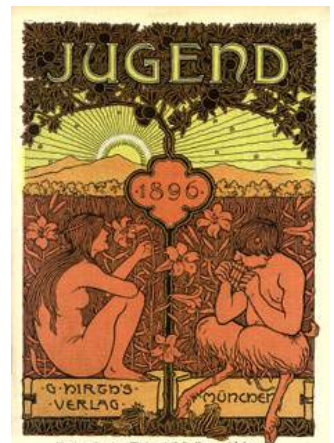
Art Nouveau - Antoni Gaudí - Casa Batlló - 1907 - Barcelona

Op 7 juni 1926 werd Antoni Gaudí aangereden door de tram toen hij de straat overstak.

Omdat hij er nogal sjofel bijliep, werd hij naar het armenhospitaal gebracht. In de zakken van het versleten jasje (de onderbroek werd bijeengehouden door veiligheidsspelden), vonden de toegesnelde mensen die hulp kwamen bieden slechts wat noten en rozijnen. Taxichauffeurs wilden hem niet meenemen omdat hij er als zwerver uitzag. Zijn vrienden vonden hem pas de volgende dag. Hij stierf op 10 juni. Zijn begrafenis was

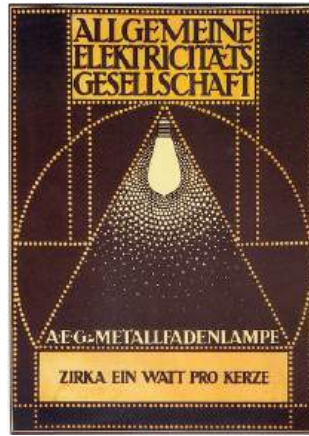
een enorme happening. De stoet was meer dan een kilometer lang. Hij ligt begraven in de crypte van zijn geliefde Sagrada Familia. Velen binnen de Rooms katholieke Kerk proberen Gaudí **heilig** te laten verklaren.

We hebben het over de Art Nouveau - de stijl van Siegfried Bing die in Frankrijk, België en Spanje dus veel navolging kreeg. Deze natuurlijke en ‘bloemen’ stijl had in de **Duits-sprekende** landen een tegenhanger. Daar noemde men deze Art Nouveau stijl in het Duits de ‘**Jugendstil**’. Deze naam ontstond toen er in 1896 in **München** een weekblad voor “Kunst en Leven” verscheen dat ‘**Die Jugend**’ heette. Dit blad probeerde vernieuwingen in de kunst te promoten. De Jugendstil kent ook de afkeer van rechte lijnen en de voorkeur voor natuurlijke vormen en ornamentiek. De bewogen lijnen drukken een emotie uit. Ook hier zien we de Japanse invloeden terug. En de wil om echte kwaliteitsproducten te maken in een tijd van machinale massaproductie. De Engelse Arts&Crafts beweging van Morris kun je als voorloper van de Art Nouveau/Jugendstil zien. In München werd in 1907 de

München: Illustration: Wochenschrift für Kunst und Leben.

[Deutscher Werkbund](#) opgericht, een soort Duitse Arts&Crafts beweging die een brug wilde zijn tussen de opkomende [industrie](#) en de [kunst](#). Een van de bekendste kunstenaars van deze Werkbund is [Peter Behrens](#), een ontwerper en architect in Jugendstil stijl en de belangrijkste Duitse vormgever van de twintigste eeuw. Voor het bedrijf AEG maakte hij posters, ontwerpen voor o.a. elektrische fluitketels en ontwierp hij als architect de enorme AEG fabriekshallen. Peter Behrens is de eerste [industriële ontwerper](#).

Toch zie je in de Duitse Jugendstil wat andere stijlkenmerken dan in de Franse Art Nouveau. De Jugendstil is iets soberder en meer gestileerd. Het lijnpatroon met de 'zweeps slag' zit er duidelijk in, maar er zijn vaak geen duidelijke planten, dieren of insecten te herkennen. Ook hebben de afgebeelde vrouwen vaak korte blonde haren (op zijn Duits in een knotje of zo) in plaats van de lange wapperende rode Art Nouveau haren. Iets ingetogener dus. De Franse stijl wordt ook wel de 'florale' art nouveau genoemd, de Duitse variant de 'lineaire' Art Nouveau.

Naast de Franse florale Art Nouveau en de Duitse Lineaire Art Nouveau of Jugendstil, is er nog een derde variant van deze 'nieuwe kunst' die aan het eind van de negentiende eeuw opkwam. Deze derde variant is de 'zakelijke' stroming van de Art Nouveau met [rechte vormen](#) en [symmetrische geometrische](#) patronen, precies het tegenovergestelde dus van de Franse Art Nouveau. Deze [geometrische](#) Art Nouveau zien we vooral in [Schotland](#), waar [Charles Rennie Mackintosh](#) de leidende kunstenaar werd. De ontwerpen van Mackintosh zijn geometrisch, vaak in zwart-wit, en symmetrisch. Kijk maar eens naar deze typische 'Mackintosh' stoelen.

Hoewel we in Nederland rondom Den Haag en Jan Toorop en zijn slaoliestijl vooral de Franse florale Art Nouveau zien, is deze geometrische zakelijke Art Nouveau stijl ook in Nederland te vinden.

Deze geometrische Art Nouveau stijl wordt in Nederland dan de 'Nieuwe Kunst' genoemd. Een voorbeeld hiervan is de [Beurs van Berlage](#) in Amsterdam, waarvan we hebben gezien dat Jan Toorop er een aantal tegeltableaus voor maakte. De Beurs van Berlage dankt zijn naam aan de architect, [Hendrik Petrus Berlage](#), die aanvoerde: 'wij moeten ons van allen directen invloed van de vroegere stijlen losmaken maar eenvoudig bouwen, volgens het [middeleeuwse beginsel](#)'. Kijk. Back to the Future.

De Beurs van Berlage is een tijdloos, krachtig en middeleeuws aandoend gebouw aan het Damrak in Amsterdam met een **klokkentoren** waarop de teksten staan 'Beidt uw Tijd' en 'Duur uw Uur'. Dit betekent zoiets als 'Blijf waakzaam, doe niets overhaast maar grijp je kans, wanneer die daar is.' Binnenin zien we grote ijzerconstructies met glas. Berlage wilde een **socialistische** nieuwe tijd uitbeelden, ietwat opmerkelijk voor de kapitalistische handelsbeurs.

Als we het hebben over de **Nieuwe Kunst** en de zakelijke Nederlandse Art Nouveau, dan dienen we even stil te staan bij twee kunstenaars: Jan Eisenloeffel en Theodorus C.A. Colenbrander.

Art Nouveau - Nieuwe Kunst
- Jan Eisenloeffel -
Mantelklok in koper - 1903 -
particulier bezit

De **edelsmid Jan Eisenloeffel** (Amsterdam 1876-1957) trad in 1896 in dienst van de zilversmid Hoeker en later kreeg hij de artistieke leiding over de metaalwerkplaats Amstelhoek. Rond 1900 ging Eisenloeffel zich interesseren in de moderne 'nieuwe kunst'. Architecten als H.P. Berlage en K.P.C. de Bazel, die een duidelijk **zichtbare** constructie en eerlijke materialen voorstonden, beïnvloedden hem. Eisenloeffel's ontwerpen werden verkocht via de kunstenaarswinkel "**Het Binnenhuis**" in Amsterdam en later via zijn eigen bedrijf "**De Woning**". Uit zijn atelier kwam met de hand gemaakt zilveren serviesgoed, maar ook machinaal vervaardigde koperen voorwerpen. Het doel was om betaalbare en kwalitatief

goede gebruiksvoorwerpen te maken, maar je kunt achteraf best stellen dat de producten te duur waren voor het gewone publiek. Net als bij Morris' Arts&Crafts winkel in Engeland. Of bij de Art Nouveau winkel van Siegfried Bing in Parijs. Toch zijn de kwaliteitsproducten van Eisenloeffel bij verzamelaars op veilingen enorm gewild.

Theodorus C.A. Colenbrander (Doesburg 1841 - Laag-Keppel 1930) werd opgeleid als architect. In 1884 werd hij artistiek leider bij aardewerkfabriek '**Rozenburg**' bij **Den Haag**. Onder zijn supervisie werden wonderbaarlijke producten gemaakt, die nog nooit eerder waren geproduceerd. De vormen lijken Oosters, als bamboestokken met verdikkingen. De bedrijfsvoering van Rozenburg liet echter te wensen over en Colenbrander verliet in 1889 deze fabriek. Nadat hij in **Deventer** met veel succes tapijten had ontworpen, vestigt hij zich in **Arnhem**. Bewonderaars van Colenbrander, waaronder Mesdag, stichtten in 1921 een fabriek waar Colenbrander artistiek zijn gang kon gaan. Deze fabriek heette '**De Ram**' en Colenbrander maakte er tot 1926 meer dan 5000 producten van grote technische en artistieke kwaliteit.

Art Nouveau - Nieuwe Kunst - T.A.C. Colenbrander -
Vazen - Rozenburg - 1887 - Gemeentemuseum Den Haag

De keramiek van Colenbrander duikt regelmatig op bij programma's als 'Tussen kunst & kitsch', waar het publiek verbaasd is over de waarde die de producten van de Haagsche Plaatelbakkerij Rozenburg vertegenwoordigen. Maar ook zijn vloertapijten genieten grote faam. Vooral zijn ongebruikelijke kleuren en patronen maken Colenbrander tot dé vernieuwer van de Nederlandse sierkunst. Er zijn vele plaatelbakkerijen in Nederland geweest tussen 1880 en 1920, maar Rozenburg en De Ram behoren bij de bekendste.

Art Nouveau - Nieuwe Kunst - T.A.C.
Colenbrander - Vaas - De Ram - 1921 -
particulier bezit

Zo. De Art Nouveau bestaat dus uit drie verschillende stijlen. (1) De Florale Art Nouveau in Frankrijk, Spanje, België en Nederland. (2) De Jugendstil in Duitsland en Oostenrijk. En (3) de zakelijke, geometrische, Nieuwe Kunst van Mackintosh in Schotland en van Berlage, Eisenloeffel en Colenbrander in Nederland.

Rond 1910 was de Art Nouveau wel over het hoogtepunt heen. De algemene smaak ging vanaf 1905 meer naar het **moderne**, waarbij verder gegaan werd in de geometrische stiling, verder gekeken werd naar 'primitieve' kunst uit Afrika en Azië en er meer geëxperimenteerd werd met vorm en kleur. We gaan eens kijken...

Het Fauvisme - Alleen kleur telt

In 1905 vond in Parijs een tentoonstelling plaats met moderne werken van kunstenaars die vooral experimenteerden met **kleur**. Het schilderij werd vooral opgebouwd uit kleurvlakken, de exacte natuurgetrouwe opbouw en het perspectief hoefde niet echt te kloppen. De kunstcritici vonden het maar niks. 'Donatello parmi les fauves', vond men, of in het Nederlands 'Donatello tussen de wilde dieren'. De stroming die zo sterk met kleuren werkte ontleende hier zijn naam aan en noemde zich 'Les Fauves'. De bekendste kunstenaar van Les Fauves (de **Fauvisten**) was **Henri Matisse** (Le Cateau-Cambrésis 1869 - Nice 1954).

Over een damesportret met een groene neus zei Matisse "Ik schilder geen vrouwen maar schilderijen".

In 1905 treedt Matisse met deze tentoonstelling plots en voorgoed op de voorgrond. Hij wordt gezien als de grondlegger van het fauvisme, een stijl met fel **contrasterende kleuren**, naast elkaar **zonder enige overgang**, zonder **schaduwen** en zonder **lichtdonker** werking. Tevens werd er geen rekening meer gehouden met het perspectief. De voorgrond werd als het ware "omlaaggeklapt" en staat in het schilderij in hetzelfde plan als de achtergrond. Toch wordt het perspectief in zekere mate geaccentueerd door kunstig gebruik van de vormen en kleuren.

Fauvisme - Henri Matisse - De Rode Kamer - 1908 - Hermitage
Museum - St Petersburg - Rusland

De kritiek was vernietigend. Men schreef onder andere "Uitgenomen de gebruikte materialen, heeft dit alles niets meer met schilderwerk te maken. Het zijn barbaren die men bij ongeluk verf in handen gaf, kinderen die men naar hartenlust met een schildersdoos liet morsen..."

De hoogtijd van de Fauvisten duurt van 1905 tot 1909 (vier jaar, dus niet erg lang). Later legt Matisse zich meer toe op knipselwerkstukken. Matisse had een aantal Russische verzamelaars die veel van zijn werken direct kochten. Matisse verdiende er veel aan en op deze manier zijn veel werken in Rusland te vinden. In de nadagen van zijn leven, in 1949, ontwierp Matisse het decor van de "Chapelle du Rosaire de Vence" (de rozenkranskapel van Vence). Dit wordt gezien als zijn laatste grote meesterwerk. Simpele lijnen, eenvoudige

tekeningen en patronen. En toch een beetje terug naar de hoogtijdagen van de grote frescoschilders in kerken? Een soort "kinderfresco's", volgens velen.

Matisse stierf ten gevolge van een hartinfarct in zijn appartement in het Hotel Regina in Nice. Hij werd 84 jaar. Matisse - ook één van grote vernieuwers in de kunst. Samen met Picasso wordt hij gezien als de belangrijkste kunstenaar van de twintigste eeuw. Picasso zag Matisse als zijn enige echte concurrent. Matisse en Picasso brengen de eenvoud terug in de schilderkunst. Het primitieve. Het kinderlijke. De vorm en de kleur wordt belangrijker dan het onderwerp. Ze laten het idee volledig los dat een schilderij een goede afbeelding van de werkelijkheid moet zijn. Ze vinden dat de kunst moet vernieuwen, niet kopiëren.

Als je een perfecte afbeelding van een tafel wilt zien kun je er ook gewoon naar kijken. Als je een nieuwe kijk op een tafel wilt zien, ga dan naar Matisse.

Zo bouwen Matisse en Picasso voort op de vernieuwende gedachten van Van Gogh, Gauguin en Cézanne. En zo komt er na 500 jaar eindelijk een einde aan de gedachte van de renaissance dat een goed kunstvoorwerp 'mooi' en 'zo natuurgetrouw mogelijk' moet zijn. Vanaf 1910 is natuurgetrouw helemaal 'uit'.

Het Expressionisme - Eenvoud en eigen gevoel

In 1905, hetzelfde jaar waarin de eerste tentoonstelling van de fauvisten werd gehouden in Parijs, werd in het Duitse Dresden de kunstenaarsvereniging 'Die Brücke' opgericht. In Duitsland ontstond er daarmee een soort tegenhanger van het kleurrijke fauvisme. Deze tegenhanger wordt het 'expressionisme' genoemd. Alweer een 'isme'. Laten we er eens naar kijken.

Er zijn zelfs twee groepen die het Duitse expressionisme aan het begin van de twintigste eeuw vormen. De ene groep heet dus 'Die Brücke' (de brug) uit Dresden, de andere groep 'Der Blaue Reiter' (de blauwe ruiter) uit München.

Die bekendste Brücke kunstenaars zijn Ernst-Ludwig Kirchner en Emil Nolde. Zij zochten naar het op een eenvoudige manier uitbeelden van hun eigen emotie. Ze gebruikten daarvoor eenvoudige ogende technieken zoals de houtsnede. Hun schilderijen hebben snelle schetsmatige vormen en expressieve kleuren in vaak contrasterende kleurcombinaties. Met het fauvisme hebben ze dus het felle kleurgebruik, de neiging naar eenvoud en het volledig loslaten van de fysieke werkelijkheid gemeen. In het expressionisme blijft het gevoel centraal staan. De kunstenaar laat zijn gevoel en zijn

ervaringen de vrije loop en daardoor wordt de realiteit vervormd. Het uitdrukken van het gevoel *van de kunstenaar zelf* voert de boventoon. Dit is een voortzetting van het symbolisme, maar (net zoals het fauvisme) een **tegenstelling** tot het impressionisme, waar de kunstenaars de **door iedereen waargenomen** werkelijkheid wilden uitdrukken. De groep probeerde letterlijk een ‘brug’ te slaan tussen het oude en het nieuwe. Inspiratiebronnen uit het verleden waren Lucas Cranach, Matthias Grünewald en Albrecht Dürer. Tot de nieuwe inspiratiebronnen behoorden Vincent van Gogh en vooral ook **Edvard Munch**, die veel in Dresden exposeerde. Tot de onderwerpen van de Brücke kunstenaars behoorden stadsgezichten, landschappen en de wereld van het variété. In 1913 viel de groep uiteen en gingen de kunstenaars hun eigen weg. In de jaren dertig werd het werk van de leden van de Brücke door het nationaal-socialistische regime tot **ontaarde kunst** bestempeld.

Ernst Ludwig Kirchner (1880 - 1938) was een labiele man, die leed aan schizofrenie en het is dan ook niet verwonderlijk dat het toekomstbeeld van de Nazi's hem dusdanige angst inboezemde dat hij op 15 juni 1938 **zelfmoord** pleegde. Kirchner leed onder zijn vogelvrijverklaring in het derde rijk. In 1937 werden meer dan 600 van zijn werken in beslag genomen. Hij behoorde ook tot de kunstenaars van wie het werk in 1938 werd geëxposeerd op de Nazi-tentoonstelling 'ontaarde kunst'. Kirchner was ook een stiekemer: hij schilderde soms nieuwe werken van anderen zoals Matisse een beetje na, en signeerde dan bewust met een **oudere datum** zodat het leek of hij het werk het éérst had geschilderd. In plaats van '1910' zette hij er dan gerust '1906' op. Tsja.

Expressionisme - Ernst Ludwig Kirchner - Die Brücke - Selbstportret met model - 1910 - Kunsthalle, Hamburg

De Deens-Duitse kunstenaar **Emil Nolde** (Nolde 1867 - Seebüll 1956) werd geboren als Emil Hansen in het plaatsje Nolde op de Deens-Duitse grens. Nolde maakte de meest hartstochtelijke schilderijen en gravures van alle schilders van Die Brücke. Zijn verftoets is ruw en wild. Je ziet de primitieve houtsculpturen terug in zijn figuren. Hij zoekt directheid, oorspronkelijkheid en tegenstellingen. Hij zegt zelf: 'De tegenstellingen nemen in mijn schilderijen en ook in mijn grafiek een ruime plaats in: man en vrouw, vreugde en verdriet, God en duivel. Ook de kleuren worden tegenover elkaar gesteld: koud en warm, helder en donker, dof en sterk. De vorm wordt met weinig constructieve lijnen vastgelegd voordat de kleur verder bouwt en intuïtief de juiste vorm bepaalt.' Emil Nolde was een **religieus** mens en vanaf 1909 wijdt hij zich steeds meer aan religieuze thema's. Zijn hang naar mystiek uitte zich vooral in zijn religieuze kunst. Nolde is samen met Kirchner een van de meeste beroemde Duitse kunstenaars uit de twintigste eeuw.

Expressionisme - Emil Nolde - Die Brücke - De Profeet - 1912 - MoMA - New York

De kunstenaarsgemeenschap Die Brücke hield in 1913 op te bestaan, nadat Kirchner een kroniek uitbracht die de rol van de andere Brücke kunstenaars bagatelliseerde. In een knallende ruzie viel de groep uit elkaar.

De andere expressionistische groep in Duitsland heette 'Der Blaue Reiter'. Zij werd in 1911 in München opgericht en de twee belangrijkste kunstenaars van Der Blaue Reiter zijn **Wassily Kandinsky** en **Paul Klee**. De groep bestond maar vier

jaar, het hield op te bestaan toen twee andere leden van de groep (Macke en Marc) in de eerste wereldoorlog sneuvelden. De naam van de groep is ontleend aan een schilderij van Kandinsky uit 1903 waarin een blauwe ruiter over een grasveld draaft.

De Russisch-Duits-Franse kunstschilder en graficus **Wassily Kandinsky** (Moskou 1866 - Neuilly 1944) is een van de belangrijkste grondleggers van de **abstracte** kunst. Ik had al gezegd dat vanaf 1910 het natuurgetrouw afbeelden van de werkelijkheid helemaal ‘uit’ was, Kandinsky is hier een mooi voorbeeld van. Hij verhuisde in 1896 van Moskou naar München, waar hij sterk werd beïnvloed door de opkomst van de Jugendstil. Kandinsky werd al snel één van de meest bepalende kunstenaars in München.

In 1910 ontdekt Kandinsky het abstracte schilderen, toen hij op een dag geen enkel onderwerp kon vastknopen aan een schilderij, alleen maar vormen en kleuren. Toen pas zag hij dat het schilderij op zijn kant stond.

Hij zei: “Ik bevond me onverwacht voor een schilderij van een onbeschrijflijk overweldigende schoonheid. Verbaasd bleef ik staan, gefascineerd door dit werk. Het schilderij had geen onderwerp, het stelde geen herkenbaar object voor, het was uitsluitend samengesteld uit lichtende kleurvlakken”. Volgens veel critici was dit de waanzin ten top. Klodder maar wat rond en geef er een naam aan. Maar als je afstand neemt van de gedachte dat kunst iets herkenbaars moet uitbeelden, maakt Kandinsky iets totaal nieuws. Kleur en **vorm** als doelstelling. Abstract kan mooi zijn, als je er maar niet naar kijkt vanuit de gedachte dat het iets of iemand moet voorstellen. Net als muziek, dat ook niet figuratief is en toch mensen in vervoering kan brengen.

Expressionisme - Wassily Kandinsky - Der Blaue Reiter - Compositie nummer 8 - 1923 - Guggenheim Museum, New York

Door het uitbreken van de eerste wereldoorlog verhuist Kandinsky terug naar Moskou. Hij werd er leraar en trouwde in 1917 met Nina Andrejevski. Zijn bruid was 16, hij was 50. Kijk. Na de oorlog ging hij terug naar Duitsland. Maar in 1933, toen de Gestapo de moderne kunstenaars begon te achtervolgen, verhuisde hij naar Parijs en nam hij voor de zekerheid maar de Franse nationaliteit aan. Hij ging met Nina in Neuilly-sur-Seine wonen en stierf in december 1944 aan de gevolgen van een vaatziekte. Zijn weduwe Nina overleefde hem bijna 40 jaar. Ze werd vermoord gevonden tijdens een vakantie in haar chalet in Gstaad, in Zwitserland, in 1980.

Wassily Kandinsky is dus een zeer belangrijke kunstenaar als ‘uitvinder’ van het **abstracte** schilderen. Hij werd beïnvloed door Cézanne en de fauvisten. Hij vond dat zijn schilderijen het best konden worden bekeken terwijl men naar **muziek** luistert, omdat klank en kleur volgens hem erg goed samengaan in een ‘**innerlijke klank**’.

De tweede kunstenaar van Der Blaue Reiter waar we naar kijken is **Paul Klee** (Münchenbuchsee 1879- Muralto 1940). Was Kandinsky Russisch-Duits-Frans, Paul Klee is Duits-Zwitsers. Een internationaal gezelschap. Paul's vader was

Expressionisme - Paul Klee - Der Blaue Reiter - Senecio - 1922 - Kunstmuseum, Basel

musicus en Paul speelde erg goed viool, maar koos tegen de zin van zijn ouders toch voor het schildersvak. Net als Kandinsky legt Paul Klee een directe link tussen **muziek** en beeldende kunst. Ook Klee gebruikt kleurvlakken om een compositie te vormen, waarbij hij verder lijkt voort te borduren op de kleurvlakken van Cézanne. Hij maakt vaak herkenbare voorstellingen hierin, maar soms volledig abstracte. De werken van Klee spreken veel mensen aan, omdat er een soort **rust** vanuit gaat die bij Kandinsky vaak ontbreekt. Zijn kleuren zijn meestal ook iets minder fel. Paul Klee gaat werken als docent in Weimar bij de “Staatliche Bauhaus” (daarover later meer). In 1933 wordt ook zijn werk door de nazi’s als ‘ontaarde’ kunst bestempeld. Hij verhuist naar Zwitserland. In 1935 bleek Klee te lijden aan een ernstige, ongeneeslijke ziekte. Dit weerhield hem er niet van om steeds meer te schilderen; zijn werk werd zelfs vrolijker en humoristischer. Hij werd op 8 juni 1940 opgenomen in een ziekenhuis in Locarno, waar hij op 29 juni op zestigjarige leeftijd stierf. Klee liet meer dan 9000 kunstwerken na.

Op het graf van Paul Klee in Bern staat geschreven: “In het aardse leven ben ik niet te begrijpen, want ik woon net zo graag bij de doden als bij de nog niet geboren. Een beetje dichterbij het hart van de schepping dan de meeste mensen, maar nog lang niet dichtbij genoeg.”

Expressionisme is de neiging van een kunstenaar om de werkelijkheid te veranderen voor een **emotioneel effect**. Het impressionisme probeert de echte werkelijkheid van lichtinval na te bootsen, het expressionisme gaat net hiervan weg en kiest het pad van **abstractie**. Er bestonden dus twee belangrijke groepen in het Duitse expressionisme: “Die Brücke” en “Der Blaue Reiter”. Hierbij is Die Brücke een aantal jaren een hechte groep van kunstenaars, waarbij de individuele werken van de ene kunstenaar soms moeilijk van de andere kunstenaars zijn te herkennen. Men ging als groep samen zwemmen in de meren van Oost-Duitsland, waarbij naaktheid en het gevoel samen met de natuur te zijn door iedereen gedeeld werd. Kijk! Ook de kunst werd Textilfrei. Die Brücke maakt werken in de kinderlijke, kleurrijke manier van Matisse waarbij ook veel grafiek gemaakt wordt. Het gevoel van de kunstenaar zelf staat centraal. Der Blaue Reiter was een groep kunstenaars die wel regelmatig samen exposeerden, maar minder een eenheid vormden. Der Blaue Reiter nam de romantische ideeënwereld van de Jugendstil uit München mee, waarbij vooral Kandinsky en Klee nog sterker het pad van de abstractie kozen.

Zo. Even pas op de plaats. We keken rond 1860 naar impressionisten zoals Renoir en Monet. Tussen 1880 en 1890 naar de post-impressionisten zoals Van Gogh en Cézanne. Vanaf 1890 komen de symbolisten op, zoals Munch en Klimt. Rond 1905 komen de Fauvisten in Frankrijk en de Expressionisten in Duitsland op, al duurt deze periode maar hooguit tot de eerste wereldoorlog. We zetten deze vier stijlen (impressionisme, post-impressionisme, symbolisme en fauvisme/expressionisme) nog even naast elkaar. Je ziet dat de kunst steeds meer afstand neemt van het nabootsen van de werkelijkheid en het **steeds een beetje abstracter wordt**.

Impressionisme - Claude Monet
-De Wandeling (Camille en Jean)- National Gallery of Art - Washington

Post-impressionisme - Paul Cézanne - Mont St-Victoire - The Barnes Foundation - Merion - USA

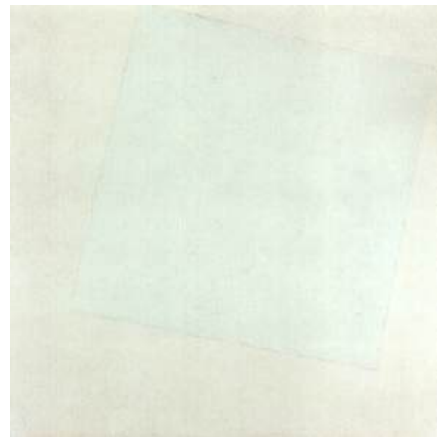
Symbolisme - Klimt - 1907 - Portret van Adele Bloch Bauer I - Neue Gallerie - New York

Expressionisme - Ernst Ludwig Kirchner - Die Brücke - Zelfportret met model - 1910 - Kunsthalle, Hamburg

Het suprematisme - De totale abstractie bereikt

Nog even een kleine uitspatting. De drang naar abstractie rond 1915 bereikte een hoogtepunt in een kunststroming die het 'suprematisme' heette. Er werd gewerkt met geometrische figuren als vierkanten, cirkels en rechthoeken en zuivere kleuren. De belangrijkste figuur uit dit suprematisme was de Rus [Kazimir Malevitsj](#) (Kiev 1878 - Leningrad 1935). Hij noemde zijn kunst 'oppermachtig' oftewel suprematistisch, waarbij hij alleen figuratieve elementen gebruikt, zonder politieke of sociale doelstellingen. Kunst is autonoom en boven alles verheven, volgens hem. Zijn meest aparte werk vind ik 'compositie van wit op wit'. Twee witte vierkanten op elkaar. Je moet goed kijken. Tsja. Zeer gewild bij verzamelaars. Volgens anderen waanzin. De totale abstractie is bereikt. En de Russen zijn opeens aan zet zo rond 1915.

Suprematisme - Kazimir Malevitsj - Compositie van Wit op Wit - 1918 - MoMA - New York

Chagall - Het gekleurde Russische boerenleven

En als we het dan toch over Russen hebben, dan staan we even stil bij [Marc Chagall](#), geboren als Moïse Shagal (Vitebsk 1887 - Vence 1985). Deze Franse schilder van joods-Russische komaf maakt schilderijen in de expressionistische stijl, maar groeit door naar kubisme en surrealisme. Ik heb het maar even de "Chagall-stijl" genoemd, Zoals zoveel kunstenaars na 1850 is hij moeilijk in één stroming noemer te brengen. Geboren in Wit-Rusland waar hij een arme maar gelukkige jeugd kende met zijn acht broertjes en zusjes. Hij verhuist in 1910 naar Parijs, waar hij samenwerkt met de expressionisten en fauvisten. Na de revolutie van 1917 in Rusland werd hij politiek actief en kreeg de positie als kunstcommissaris van de regio Vitebsk. Hij trok bekende Russen als docent aan, waaronder Kasimir Malevitsj. Maar er kwam onenigheid en in 1922 verliet Chagall Rusland voorgoed. Na de komst van Stalin werd hij ongewenst persoon in Rusland. Hij vestigde zich in Frankrijk en kreeg in 1937 het Franse staatsburgerschap. Na de Duitse bezetting vluchtte hij in 1941 via Spanje en Portugal naar de Verenigde Staten. Hij overleed op 97-jarige leeftijd in St-Paul-de-Vence, als één van de belangrijkste joodse kunstenaars ooit.

Zijn jeugd in Vitebsk is een terugkerend thema in zijn werk, waarbij hij inspiratie haalt uit de Russische volkskunst met rabbi's, boeren, [geitjes](#) en [muzikanten](#). Chagall maakt zeer uitbundige en kleurrijke werken. Volgens Chagall moet je zijn kunst niet analyseren, kunst maken is volgens hem een volledig intuïtief proces.

Expressionisme - Marc Chagall - Ik en het Dorp - 1911 - MoMA - New York

Picasso zei dat 'Chagall de enige kunstenaar was die nog wist wat kleur is'.

Het Kubisme - Drie dimensies op een plat vlak

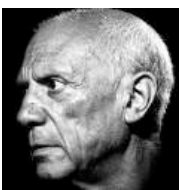
De drang naar abstractie komt niet alleen in het expressionisme en fauvisme naar voren, maar tussen 1907 en 1920 komt er nog een nieuwe stijl bij: het **kubisme**. En nu wordt het nog interessanter. Want, zeggen de kubisten, laten we het uitgangspunt verlaten dat je maar van één kant tegelijkertijd naar een voorwerp kunt kijken. Als we het probleem van het perspectief nu eens oplossen door op het platte vlak van een schilderij **verschillende gezichtspunten tegelijkertijd** weer te geven. Zodat je op één portret een gezicht zowel van voren als van opzij laat zien, krijg je toch iets van een driedimensionaal werk. En had Cézanne al niet gezegd dat je alles kon schilderen in vierkanten, rondjes en kegels? En als je daarbij alle regels van perspectief laat varen en alle driedimensionale vormen als platte vlakken weergeeft, ontstaat een schilderij waarbij je meerdere gezichtspunten ineens ziet, zonder perspectief, met afgevlakte volumes, in vierkanten, rondjes en kegels. De kijker wordt eerst in verwarring gebracht. Maar als je er goed naar kijkt, dan zie je opeens van alles in zo'n schilderij. Verwarrend? Laten we eens een kubistisch schilderij bekijken.

Kubisme - George Braque - Vrouw met Gitaar - 1913 -
Musée National d'Art Moderne, Centre Georges Pompidou
- Parijs

Het heet '**Vrouw met Gitaar**', het is uit 1913 en is geschilderd door **George Braque**. Je ziet veel 'vlakjes' en 'rondjes' met schaduw en lichtdonker werking, die zodanig zijn opgebouwd dat je er op het eerste gezicht niets in ziet. Pas als je er de tweede keer naar kijkt, zie je dat de rangschikking van de vlakken erg zorgvuldig gekozen is. Je ziet bovenaan verschillende delen van een hoofd van een vrouw. Je ziet delen van een gitaar met vijf snaren. Je ziet een stoel waarop ze zit. Je ziet de muziekbladen die ze speelt. Kijk maar eens goed. Hoe langer je kijkt, hoe meer het schilderij als **puzzelstukken** in elkaar valt. Het lijkt wel een **collage** die langzaam een geheel wordt. Dat is toch knap. Het gaat niet alleen om een nieuwe manier van schilderen, het gaat om een nieuwe manier van **kijken**. En opnieuw wordt de werkelijkheid volledig losgelaten.

Uiteraard vonden de critici het maar niks. Een kunstkriticus ging naar een tentoonstelling en schreef dat hij niets anders had gezien dan bizarre kubussen. Vandaar de naam '**kubisme**'. Rond 1920 is het kubisme over het hoogtepunt heen. Maar tussen 1905 en 1920 was het naast expressionisme een dominante kunststroming. Er zijn twee belangrijke kubistische kunstenaars. De ene was George Braque, de andere was zijn vriend Pablo Picasso.

Pablo Picasso (Málaga 1881 - Mougins 1973) is misschien wel de bekendste kunstenaar uit de twintigste eeuw. Hij heeft enorm veel kunstwerken in zijn lange leven gemaakt. Misschien wel hét voorbeeld als het gaat om abstracte schilderijen van vreemde vrouwen waar overal en nergens armen, benen en neuzen uitsteken. Maar, we zullen zien, een bijzonder originele geest.

Hij werd geboren in Málaga in 1881 als oudste zoon van een **tekenleraar**. Het gezin verhuisde in 1891 naar La Coruna in het noordwesten van Spanje. Toen hij dertien jaar oud was, zag zijn vader een tekening van een duif van zijn zoon

en wist hij dat Pablo al beter kon tekenen dan hijzelf. Hij had twee jongere zussen, Lola en Conchita. Conchita stierf toen Pablo veertien jaar oud was, wat een diep gevoel van verlies bij hem veroorzaakte. Kort daarop verhuisde het gezin naar Barcelona, waar Pablo naar de kunstacademie ging. Zijn vader stuurde hem vervolgens naar Madrid om aan de beste kunstacademie van het land te studeren, maar Pablo kon de discipline daar niet goed aan. Wel leerde hij het Prado museum kennen, waar hij vooral verliefd werd op de werken van [El Greco](#). In 1900 maakt Pablo zijn eerste trip naar Parijs. Picasso deelde in Parijs een appartement en leefde in grote armoede. Hij moest een aantal maal een schilderij verbranden om warm te kunnen blijven. Hij verblijft daarna een aantal maanden in het warmere Madrid, waar hij het tijdschrift “Arte Joven” (Jonge Kunst) opricht. Hij gaat zijn werken met ‘[Picasso](#)’ tekenen, de naam van zijn moeder, omdat de naam van zijn vader (Ruiz) te veel voorkwam om echt onderscheidend te zijn. En bij wilde net opvallen. In 1905 komt er een grote doorbraak, als de Amerikaanse kunstverzamelaars [Leo en Gertrude Stein](#) veel van zijn werken gaan kopen. Jackpot! Hij mocht zelfs in hun huis in Parijs gaan exposeren.

Hij maakt al portretten van Gertrude in een soort abstracte vorm. ‘Dat lijkt helemaal niet op mij’, moet Gertrude een keer aan Picasso gezegd hebben. ‘Wacht maar af’, was het antwoord van Picasso.

Daar in Parijs ontmoet Picasso ook Matisse, waar hij zijn hele leven zowel vriend als rivaal mee zou zijn. In 1907 gaat Picasso zijn werken verkopen bij de Duitse kunsthandelaar Kahnweiler in Parijs. Deze figuur is belangrijk in het leven van Picasso, omdat Kahnweiler het kubisme stimuleert en daarmee de echte grote doorbraak van Picasso en Braque veroorzaakt. Picasso krijgt in het Parijse Montpernasse een hevig sociaal leven en een reputatie als [rokkenjager](#). Toen de Mona Lisa in 1911 uit het Louvre werd gestolen, werd Picasso meteen als verdachte door de politie verhoord.

Picasso wordt verliefd op ene Marcelle Humbert (die hij overigens [Eva Gouel](#) noemt). Hij schildert veel kubistische portretten van Eva en raakt totaal van de kook als zij in 1915 op dertigjarige leeftijd overlijdt. Tijdens de eerste wereldoorlog werkt Picasso veel samen met het Russische Ballet van choreograaf Sergei Diaghilev. Hij ontmoet er ook de Russische ballerina [Olga Khokhlova](#), waar hij in 1918 mee trouwt. Met Olga wordt Picasso helemaal op alle jetset feestjes uitgenodigd. Ze krijgen een zoon, Paulo, die later de chauffeur van zijn vader wordt. De vrijpostige Picasso en de chique Olga krijgen echter steeds vaker onenigheid. In 1927 ontmoet Picasso de zeventien jaar oude [Marie-Therese Walter](#) en begint een geheime relatie met haar. Picasso wil niet van Olga scheiden, want dan zou ze volgens

de Franse wet de helft van zijn vermogen krijgen. Toch gaan ze separaat leven en trekt Picasso bij Marie-Therese in, waarmee hij later een dochter, Maia, krijgt. Marie-Therese blijft haar hele leven hopen dat Picasso haar zal trouwen. Maar toen dat nooit gebeurde hing Marie-Therese zich, vier jaar na Picasso's dood, op. Kijk. Eind jaren dertig ontmoette Picasso de fotografe [Dora Maar](#), die ook zijn maîtresse wordt. Picasso heeft zijn hele leven zowel een officiële vrouw gehad, als vele maîtresses. Het hield hem jong, laten we maar zeggen. Na de oorlog kreeg Picasso een affaire met de studente [Francoise Gilot](#), waar hij nog eens twee kinderen mee krijgt (Claude en Paloma). Francoise verlaat Picasso echter in 1953 als hij maar niet ophoudt met het versieren van vrouwen. Dat kon Picasso moeilijk verkroppen: een vrouw die *hem* verlaat! Kort daarop ontmoet hij [Jacqueline Roque](#), waar hij in 1961 mee trouwt. Dat trouwen doet hij eigenlijk om Francoise te sarren, die tot die tijd probeerde hun kinderen Claude en Paloma legitiem verklaard te krijgen. Picasso verhuist met Jacqueline naar het Zuidfranse Mougins, waar ze in een enorme villa wonen. Picasso sterft daar in 1973, toen hij met zijn vrouw een etentje gaf aan vrienden. Zijn laatste woorden waren ‘Drink op mij, drink op mijn gezondheid, je weet dat ik nooit meer zal drinken’. Hij ligt begraven op

zijn kasteel in een gehucht bij Aix-en-Provence. Jacqueline verhinderde dat Claude en Paloma op zijn begrafenis kwamen. Eenzaam na zijn overlijden, schiet Jacqueline in 1986 zichzelf met een pistool overhoop. Kijk.

Vier kinderen. Vijf vrouwen. Twee lijken. Eén Picasso.

De artistieke loopbaan van Picasso wordt vaak ingedeeld in vier hoofdperiodes:

1. Zijn **blauwe** periode (1901-1904): sombere werken, waarin de kleur blauw overheerst
2. Zijn **roze** periode (1905-1907): vrolijke werken van vooral circusartiesten, waarin de kleur roze overheerst
3. Zijn **Afrikaanse** periode (1907-1909): de gezichten van mensen als Afrikaanse maskers
4. Zijn **kubistische** periode (1909-1920): kubistische trend, waarbij bruinrijke en neutrale kleuren domineren.

Een mooi overgangsschilderij is zijn 'Les Demoiselles d'Avignon' uit 1907. Het gaat hierbij niet om meisjes uit Avignon, maar om dames van lichte zeden uit de rosse buurt van Barcelona, in de straat 'Avinyo' (Spaans voor Avignon). Het roze domineert, dus je zou zeggen de roze periode. Maar de twee dames **rechts** hebben Afrikaanse maskers, dus de Afrikaanse periode. In 1907 zit hij net op de overgang tussen de twee fases. Omdat het schilderij ook is opgebouwd in vlakken, zonder diepte en met vreemde perspectieven, wordt het gezien als het schilderij dat het kubisme teweeg bracht.

Kubisme - Pablo Picasso - Demoiselles d'Avignon - 1907 - MoMA - New York

Volgens het blad Newsweek is dit het 'meest invloedrijke schilderij van de laatste honderd jaar'.

Kubisme - Pablo Picasso - Vrouw met gekruiste armen achter haar Hoofd - 1939 - Picasso Museum - Málaga

Het tweede schilderij waar we naar kijken is 'Vrouw met Gekruiste Armen achter haar Hoofd' uit 1939, uit het kleine Picasso Museum in Málaga. Het stelt zijn minnares Dora Maar voor. Kijk eens goed. Je ziet een gezicht: haren, twee ogen, twee oren, een mond. De oren zijn twee kleine 'acht-jes'. De mond lijkt, samen met een oog, op een hond. Je ziet twee borsten. Je ziet twee armen achter haar hoofd, in een soort vreemde ronde boog. Toch is, als je maar goed kijkt, het duidelijk wat het is. We hebben door zijn kubisme de realiteit in weergave verlaten. Hij schildert in deze tijd ook veel dieren (stieren, poezen en honden) in de portretten. Niets klopt, maar toch klopt het. Een apart schilderij, dat voor mij in dat kleine museum de ogen voor het kubisme en de moderne kunst van Picasso voorgoed opende.

Tenslotte kijken we naar zijn 'masterpiece': **Guernica** uit 1937. Een groot schilderij in (bijna) zwart-wit, waarmee hij de gruwelen van het **Duitse** bombardement in de **Spaanse burgeroorlog** op het kleine plaatsje Guernica uitbeeldde. De tragedie van de oorlog op doek. Een enorm anti-oorlog symbool. Tijdens een expositie van het schilderij in New York brak de tweede wereldoorlog uit, wat het uit de handen van de nazi's hield. Het schilderij was toen al wereldberoemd. De Duitsers hadden er, uiteraard, een hekel aan en Picasso werd nauwlettend in de gaten gehouden.

Kubisme/Modern - Pablo Picasso - 1937 - Guernica - Museo Reina Sophia - Madrid

Op een dag vond een Duitse officier in zijn appartement een briefkaart met de afbeelding van Guernica crop. 'Heb jij dit op je geweten?' vroeg de officier. 'Nee', zei Picasso, 'jullie'.

Picasso. Wat een grootheid. Al moet je anders leren kijken om zijn werk te begrijpen. Hij zei later; 'Op mijn vijftiende kon ik al tekenen als Rafaël. Het heeft echter mijn hele leven geduurd om te leren tekenen als een kind'.

Het Dadaïsme - Alles is kunst

We verlaten het kubisme om, jawel, een nieuw 'isme' te bekijken dat tussen de twee wereldoorlogen sterk opkwam. De eerste wereldoorlog veroorzaakte veel teleurstelling over het leven en de extravagante kunstvormen. Men wilde de hele kunstwereld brutaal te kijk zetten. Alle [schijnheiligheid](#) moest maar eens verdwijnen. De oplichterij moest maar eens door 'échte' en 'oprechte' kunstenaars aangepakt worden. De bekendste voorvechter werd [Marcel Duchamp](#) (1887 - 1968), die een gewoon fietswiel op een kruk tentoonstelde met de vraag 'Kan iemand werken maken, die geen kunstwerken zijn?'. Hij noemde dit 'ready made' kunstwerken. Zijn bekendste werk is een los urinaal uit 1917 dat hij 'fontein' noemde. Tsja. Deze stroming, die veel betekende voor de doorbraak van de moderne kunst, heette **Dada**. Deze [anti-oorlog](#) stroming duurde van 1916 tot 1922. Volgens sommigen betekent Dada ('ja, ja' in het Russisch) een *sarcastisch* bedoelde acceptatie van de heersende meningen. Volgens anderen is dit het Franse woord voor 'hobbelpaard', dat lukraak gekozen was door met een mes in een woordenboek te prikken. Volgens weer anderen past het precies bij de stroming, omdat het [niets](#) betekent of pretendeert te zijn. Dadaïsme veroverde de wereld. De oude Grieken draaiden zich om in het graf. Een ander bekend werk van Duchamp is 'Naakt die van een Trap afdaalt' uit 1912. Op de kunstbeurs 'Armory Show' in New York werd Duchamp er wereldberoemd mee. Volgens een kunstcriticus die deze tentoonstelling bezocht, was het eerder een 'ontploffing in de dakpannenfabriek'.

Dada - Marcel Duchamp - Fontein - 1917 - Replica uit Tate Gallery - Londen

Dada - Marcel Duchamp - Naakt die van een Trap afdaalt - 1912 - Philadelphia Museum of Art

De Stijl - Universele kunst

Laten we even terugkeren naar **Nederland**. In 1917 werd in Leiden een kunstbeweging opgericht die zich richtte op het gebruik van de **primaire kleuren** rood, geel en blauw, gecombineerd met zwart, wit en rechte lijnen. De leden van deze groep zochten naar een representatie van de echte werkelijkheid (waarschijnlijk teveel naar Malevitsch gekeken?), om op deze manier **universele** kunst te maken. De ideeën werden gepubliceerd in een tijdschrift, dat ze 'De Stijl' noemden. Deze beweging werd dan ook **De Stijl** genoemd, waarbij de kunstenaars Theo van Doesburg, Bart van der Leek, Gerrit Rietveld en Piet Mondriaan de meest belangrijke zijn. Zelden is een Nederlandse kunstenaarsgemeenschap zo succesvol geweest als de leden van deze groep De Stijl. Laten we eens kijken.

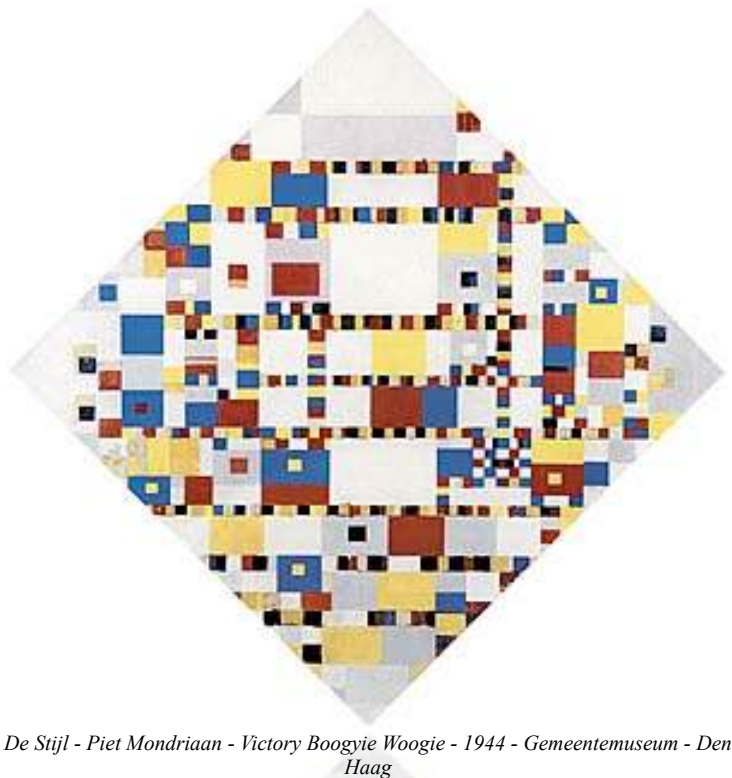
Gerrit Rietveld werd vooral bekend om zijn 'Rietveldstoelen', die hij rond 1918 ontwierp. Rechte hoeken, platte vlakken, primaire kleuren. Toch zitten de stoelen prima: je kunt een namaak Rietveld stoel het beste van een echte onderscheiden door erin te gaan zitten (bijvoorbeeld in het Museum voor Valse Kunst in Vledder). Ook op de **architectuur** had Rietveld veel invloed, mede door zijn 'Rietveld Schröderhuis' in Utrecht, dat hij in 1923 volledig in 'de stijl van De Stijl' ontwierp.

De bekendste kunstenaar van De Stijl is **Piet Mondriaan** (Amersfoort 1872 - New York 1944). In 1998 koopt de Nederlandse staat voor tachtig miljoen gulden zijn 'Victory Boogie Woogie', het laatste en onvoltooide schilderij van Mondriaan.

Nog nooit heeft de staat of een Nederlandse particuliere stichting zoveel geld voor een kunstwerk betaald.

Je kunt het zien in het gemeentemuseum in Den Haag. Mondriaan werkte op veel plekken, waaronder Domburg in Zeeland (waar hij Toorop leerde kennen), Uden, Otterlo, Amsterdam, Parijs, Londen en New York. Vanaf 1917 verdwijnt al het naturalisme uit zijn werk en schildert hij alleen maar in echte lijnen, in loodrechte hoeken en primaire kleuren. Hij sterft op 72-jarige leeftijd in New York aan een longontsteking en ligt begraven op Cypress Hill Cemetery in die stad. Hij is nooit getrouwd. Hij was wel in 1906 een keer verloofd maar verbrak dit en schreef: *'Je hebt zeker ook wel gehoord dat ik in 't najaar bijna getrouwd was, maar gelukkig nog tijdig zag dat 't slechts een illusie was, al dat mooie'*. Tsja. Mondriaan. Een vreemde knakker.

De Stijl - Piet Mondriaan - Victory Boogie Woogie - 1944 - Gemeentemuseum - Den Haag

Het Surrealisme - Het vangen van een droom

Tussen de twee wereldoorlogen in ontstaat een volgende kunststroming die ook heel interessant is. Teleurgesteld in het realisme, ook door de gruwelen van de eerste wereldoorlog net als de dada beweging, en mede geïnspireerd door Sigmund Freud, wordt *de droom* centraal gesteld. Leg vrijelijk verbanden, maakt *vreemde associaties*, laat je gekke *onderbewuste* de dienst uitmaken. Mooi: dit moeten knettergekke kunstenaars zijn. Snel een kijkje nemen.

De beweging heet het *surrealisme* en het ontstond rond 1924. De belangrijkste kunstenaars zijn Salvador Dali, Joan Miro en René Magritte. Vreemde vogels.

René Magritte (Lessen 1898 - Schaarbeek 1967) is één van de bekendste Belgische kunstschilders. In veel van zijn surrealistische werken komen naakte vrouwen en vissen voor, waarschijnlijk omdat hij als dertienjarige jongen zijn naakte dode moeder uit het kanaal moest vissen na haar zelfmoord. Tsja. Het bekendste werk van Magritte is ‘*Het Verraad van de Voorstelling*’ oftewel ‘*Ceci n’est pas une pipe*’ of in het Nederlands ‘Dit is geen pijp’. Het is een zeer realistische afbeelding van een pijp, maar Magritte geeft aan dat het geen pijp is, maar een *afbeelding* van een pijp, gewoon een schilderij! Als een soort kleren-van-de-keizer vertelling geeft hij aan dat we aan een soort algemene waanzin lijden als we vinden dat het een pijp is. Magritte plaatst de realiteit in een ander kader. Niets is zoals het lijkt. Er zijn meer vragen dan antwoorden in de kunst.

Surrealisme - René Magritte - Het Verraad van de Voorstelling - 1928 - Los Angeles County Museum

Magritte beheerst de techniek van het olieverfschilderen erg goed. Hij leefde een onopvallend burgermansleven in een buitenwijk van Brussel met zijn vrouw Georgette en zijn twee kinderen. Hij liet elke dag zijn hond uit. Schilderen deed hij in de *woonkamer*, hij had geen atelier. In zijn schilderij ‘*De Zoon van de Man*’ uit 1964 zien we een portret van een man in kostuum en een bolhoed met een groene appel voor zijn neus. Zijn ogen kijken ons net langs de appel aan. Dit schilderij is een belangrijk motief in de film ‘The Thomas Crown Affair’ uit 1999.

Surrealisme - René Magritte - De Zoon van de Man - 1964 - Privebezit

De tweede surrealist waar we naar kijken is **Salvador Dali** (Figueres 1904 - 1989). Een, laten we zeggen, excentriek figuur. Bekend om zijn omhoog gedraaide dunne snor en uitdrukking alsof hij net wat cocaïne gesnoven heeft. Hij leerde al vroeg schilderen en vertrok naar Parijs, waar hij onder andere Picasso ontmoette. In 1929 ontmoet hij **Gala Diakonoff** en haar echtgenoot Paul Eluard. Het was liefde op het eerste gezicht. Gala scheidde van haar man en ze trouwden in 1934. Het gerucht gaat dat Dali nog maagd was toen hij Gala ontmoette. In 1940 verhuist het stel naar de **Verenigde Staten**, waar hij tot 1965 woont. Daarna keert hij terug naar Spanje en wordt spontaan door de Spaanse koning in de adelstand verheven:

Markies en Markiezin de Dali de Pubol. In 1982 overleed Gala op 89-jarige leeftijd. Dali zelf stierf in 1989 aan een hartaanval in zijn museum in **Figueres**, waar hij de laatste jaren van zijn leven woonde.

Dali probeerde zijn eigen angsten en fantasieën vast te leggen in een ultra-realistische, fotografische stijl. Hij noemde zijn schilderijen zijn “droomfoto’s”. Geen wonder dat hij en Sigmund Freud vrienden werden.

Een bekend werk van Dali is zijn ‘**Volharding der Herinnering**’ uit 1931. Je ziet slaggeworden horloges in een bruine lege vlakte met gouden bergen aan de horizon. De tijd is betrekkelijk. Tijd stelt niets voor. Einstein had zijn relativiteitstheorie in de jaren twintig beschreven en Dali was daarin zeer geïnteresseerd. Einstein gaf aan dat tijd relatief is, een prachtig onderwerp voor Dali die alles aan de kaak wilde stellen wat als realiteit gezien werd. Het is zeer realistisch geschilderd. Maar het lijkt inderdaad of je in een droom bent terechtgekomen. Mieren kruipen over de klok op de voorgrond. Het liggende monster op de voorgrond is een vervorming van Dali’s eigen gezicht. Dali. Je loopt zo de droomwereld binnen.

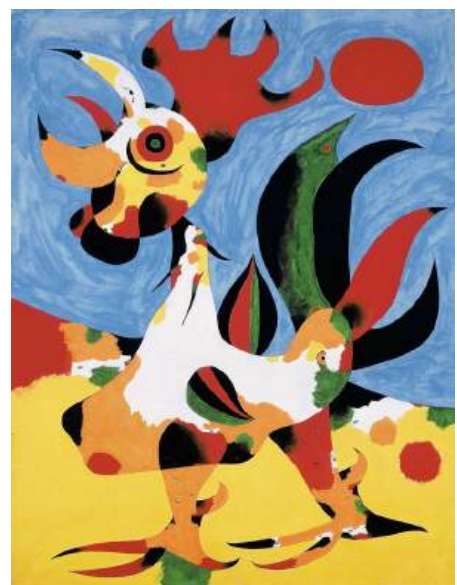

Surrealisme - Salvador Dali - De Volharding der Herinnering - 1931 - MoMA New York

Er zijn zeer veel valse Dali's in omloop. Dit komt omdat Dali in de laatste jaren van zijn leven zijn handtekening zette op lege vellen, zodat 'iedereen zijn eigen Dali kon maken'. Let dus op als je denkt een echte Dali te hebben.

Als we het toch over surrealisten hebben, en Spanjaarden, dan pakken we ook maar de derde van de **grote drie Spaanse moderneren** mee (naast Picasso en Dali): dat is **Joan Miro** (Barcelona 1893 - Palma 1983). Miro wilde de gevestigde orde en de burgerlijke maatschappij eens flink opschudden en was dan ook sterk beïnvloed door het dadaïsme. Hij schilderde in organische **ronde figuren** in scherpe lijnen en **felle kleuren**. Dit keer geen duidelijke droomlandschappen zoals bij Magritte en Dali, maar toch schildert Miro wat hij in zijn hoofd ziet. Hij liet zich nooit officieel tot surrealist verklaren (al tekende hij wel het surrealistische manifest), omdat hij vrij wilde zijn om te blijven experimenteren. Later in zijn leven maakt hij veel litho's, keramiek en een aantal tapijten. Zijn belangrijkste tapijt hing in het World Trade Center in New York en was één van de kostbaarste werken die op 11 september 2001 verloren ging. Hij werd bij het grote publiek vooral bekend om zijn **litho's** die hij in de jaren vijftig maakte. Miro combineert voor mij vooral de dromerige voorstelling van het surrealisme met de felle kleuren van het fauvisme en de vlakverdeling (alleen rond in plaats van vierkant) van het kubisme: een vernieuwer en na Gaudi opnieuw een held voor **Barcelona**. Voor mij een soort voorloper van de CoBrA beweging.

Surrealisme - Joan Miro - De Haan - 1940 - Particulier bezit - geveild in 2007 voor 13mln \$

Nu we gekeken hebben naar het impressionisme, het post-impressionisme, het fauvisme, het suprematisme, het expressionisme, het kubisme en het surrealisme (en geloof me, ik sla nog heel wat ismes over), kijken we tot slot van deze cursus nog naar één schilder, twee beeldhouwers en twee architecten.

Laten we eerst eens kijken naar twee opmerkelijke beeldhouwers. Constantin Brancusi en Giovanni Giacometti. Als schilders vanaf 1880 steeds meer hun eigen realiteit gaan creëren, gaan de beeldhouwers dit dan ook doen? Rodin had al een belangrijke stap in die richting gezet, maar wordt het ook door jongere beeldhouwers opgepakt?

Constantin Brancusi (Pestisani 1876 - Parijs 1957) is een in **Roemenië** geboren beeldhouwer. Hij komt uit een grote boerenfamilie. Hij gaat naar de kunstacademie in Boekarest en vertrekt daarna naar Parijs. Na een aantal jaar daar doorgebracht te hebben, raakt Rodin onder de indruk van zijn kunnen en vraagt hij Brancusi om assistent in zijn atelier te worden. Hoewel hij het werk in het atelier maar een paar weken volhield, bleef hij wel zijn hele leven vol bewondering voor Rodin.

Brancusi vond dat je niet eerst een gedetailleerd model in klei hoeft te maken voordat je aan een beeldhouwwerk begint. Je kunt volgens hem beter **direct** aan de slag gaan, zonder model. Daarnaast vond Brancusi, in navolging van Rodin, dat een beeld niet realistisch gemaakt hoeft te zijn. Maar, anders dan Rodin, zoekt Brancusi het in het **weglaten van details**. Hij zegt, dat als je een beeld met slechts een paar bewerkingen toch de juiste bedoeling kunt geven, je een hoger niveau van beeldhouwen hebt bereikt. De kunst van het weglaten. Hij maakt elementaire, abstracte vormen en wordt zo de eerste **abstracte beeldhouwer**. Brancusi zocht ook de kunst van de primitieve stammen, zoals Matisse en Picasso ook hadden gedaan. Brancusi haalt bijvoorbeeld inspiratie uit de Cycladen-beeldjes die we in de eerste les over de prehistorie hebben behandeld. Gestileerde figuren uit de oudheid zijn weer in. Hij combineerde dat met liefde voor het materiaal; het was gebruikelijk om een ambachtsman in te huren om een blok marmer voor de kunstenaar te bewerken. Brancusi pakte liever zelf de beitel. Een mooi voorbeeld van een stenen Brancusi beeld is 'De Kus' uit 1910. Steeds

Moderne kunst - Constantin Brancusi - De Kus - 1910 - particulier bezit

opnieuw probeert hij verder te versimpelen en de vorm nog beter te krijgen (hij maakte vele versies van De Kus). Deze drang naar versimpeling en abstractie zie je ook terug in 'Vogel in de Ruimte' uit 1923 (waarvan hij later nog eens veertien versies maakte). Hoezo 'vogel in de ruimte'? Je ziet een prachtig gemaakte gestileerde kolom. De vogel ontgaat me. Hij doet in zijn sculpturen wat Mondriaan in zijn schilderijen deed. We hebben ineens de stap gemaakt van een gestileerd beeldhouwwerk (De Kus) naar een abstract beeldhouwwerk (Vogel in de Ruimte). Vandaar dat Brancusi een hele belangrijke inspiratiebron voor latere beeldhouwers geworden is.

Moderne kunst - Constantin Brancusi - Vogel in de Ruimte - 1923 - MoMA

Alberto Giacometti kwam uit een kunstenaarsfamilie, Alberto was zeer geïnteresseerd in de kunstboeken van zijn vader en keek vooral naar Dürer, Rembrandt en van Eyck. In 1922 vertrok hij naar Parijs, waar hij onder de indruk raakt van Matisse, Brancusi en de door hen aanbeden **Afrikaanse** kunst. Hij besloot de werkelijkheid volledig los te laten. Hij mocht op enkele tentoonstellingen exposeren en hij werd langzaam bekend. Rond 1930 ontmoet Giacometti de

schilder Salvador Dali en hij sloot zich aan bij de [surrealisten](#). Zijn grootste bekendheid krijgt Giacometti in de jaren vijftig en zestig, wanneer hij onder andere zeer slanke en langgerekte figuren maakt, die een duidelijke Afrikaanse inspiratiebron verraden. Een voorbeeld daarvan is ‘[Wandelende Man](#)’, een brons uit 1960, in het Kröller-Müller museum in Otterlo, Samen met Brancusi is Giacometti een voorbeeld van een beeldhouwer die het pad van het abstracte kiest, zodat je zelfs beeldhouwers als ‘expressionist’ of ‘surrealist’ kunt bestempelen. De lijn van Rodin werd dus doorgezet. Ook beeldhouwers hoefden niet meer te voldoen aan de eisen van het realistische.

Moderne kunst - Alberto Giacometti - Wandelende Man - 1960 - Kröller-Müller - Otterlo

In de [architectuur](#) zien we dat het pad van de [traditionele](#) stijlen ook verlaten wordt. We zagen in de negentiende eeuw vooral neostijlen (neogotiek, neobarok, etc.) en later de pompeuze stijl van de grote wereldtentoonstellingen (Crystal Palace, Eiffeltoren, Vrijheidsbeeld). Ook al gebruikte men nieuwe materialen als gietijzer, staal en glas; het bleef een klassieke uitstraling hebben. [Gaudi](#) bracht daar met zijn Art Nouveau ontwerpen verandering en liet net de natuurlijke afgeronde motieven de leidraad worden. Dat was zeker vernieuwend ten opzichte van de heersende stijl. Maar ook bij Gaudi blijft het ontwerp toch vaak gebaseerd op de gotiek (denk aan de Sagrada Familia) of andere basisstijlen. Als we de trend van de absolute doorbraak ook in de architectuur willen zien, moet er nog iets gekkers komen. En dat kwam er. We kijken naar twee architecten die de ‘moderne architectuur’ introduceren en bij de belangrijkste architecten van de twintigste eeuw horen.

De Amerikaanse architect [Frank Lloyd Wright](#) (Richland 1867 - Phoenix 1959) was zo’n revolutionaire vernieuwer en werd een van de invloedrijkste architecten voor de twintigste eeuw. Zijn meest bekende ontwerpen waren gemaakt in zijn ‘prairie’ stijl: (1) sterke [horizontale](#) lijnen, (2) een [geometrische](#) opbouw in duidelijke vierkanten, driehoeken en cirkels en (3) een ruimtelijke versmelting van [binnen en buiten](#). We kunnen deze stijl zien bij een huis dat hij in Pennsylvania bouwde over een waterval: het ‘[Bear Run](#)’ huis. Het lijkt alsof het huis één is geworden met de natuur. Je ziet ook meteen de dikke horizontale lijnen, maar daarnaast ook de opbouw in ‘vlakken’ zoals Rietveld dat ook deed. Ik vind dit een fantastisch mooi huis. Je ziet in dit huis ook dat hij werd geïnspireerd door Japanse ontwerpen en prenten. Al denk ik wel dat als je boven een waterval woont, je de hele dag moet plassen. Later werd Frank Lloyd Wright ook bekend om zijn ontwerp van het [Guggenheim](#) museum in New York. In dit ontwerp draait het hele gebouw in een groter wordende spiraal omhoog, zelfs als bezoeker loop je in een spiraalvormige trap omhoog langs de tentoongestelde werken. Een revolutionair ontwerp. We kennen Frank Lloyd Wright tenslotte ook van de overhangende daken, zoals we zien in de ‘[jaren-dertig](#)’ stijl in Nederland; de stijl die ook rond het jaar 2000 enorm terugkwam. Frank Lloyd Wright doet wat Mondriaan eerder voor de schilderkunst deed; hij maakt abstracte gebouwen in geometrische vlakken. En prachtig om te zien, misschien zeggen we dit nog sneller van abstracte gebouwen dan van abstracte schilderijen.

Moderne kunst - Frank Lloyd Wright - Bear Run House - 1920- Pennsylvania - USA

Vermeldenswaardig in het leven van deze wereldberoemde architect is dat hij zijn vrouw en zes kinderen verliet om bij zijn maitresse (de vrouw van een welgestelde klant) te gaan wonen. Tot nu toe is het verhaal misschien niet chique, maar ook niet ongewoon. Maar tijdens afwezigheid van Wright steekt eerst één van de knechten het huis in brand en vermoordt de kok daarna zijn maitresse, haar twee kinderen en vier andere personeelsleden met een bijl. Frank Lloyd Wright. Wereldvernieuwer, maar met een persoonlijk drama.

Moderne kunst - Frank Lloyd Wright - Guggenheim Museum - 1960 - New York

Laten we ook eens kijken naar een Duitse architect, een zekere Ludwig Mies van der Rohe (Aken 1886 - Chicago 1969). Op en top gentleman, aan zijn foto te zien. Hij was architect en meubelontwerper. Hij zette de stijl van Frank Lloyd Wright nog een stukje door en maakte zeer abstracte gebouwen van glas, staal en beton. Het lijkt nu wel of je in een Mondriaan schilderij kunt wonen.

De echte naam van hem was Ludwig Mies, maar na een echtscheiding veranderde hij dit in 1921 in het iets interessantere 'Mies van der Rohe'. Hij plakte er het 'Rohe' van de meisjesachternaam van zijn moeder achter en verzoon het 'van der' er maar bij. Ik heb daardoor lang gedacht dat Mies van der Rohe een Nederlander was. En door de naam 'Mies' ook nog een vrouw. Helemaal fout dus. Hij komt in dienst van Peter Behrens (weet je nog wel, van die AEG machinefabrieken en Deutscher Werkbund). Hij raakt zeer onder de indruk van De Stijl. In 1930 werd hij directeur van het vooraanstaande Duitse architectuur- en ontwerpcentrum 'Bauhaus' in het plaatsje Dessau. Als dit door de nazi's in 1932 gesloten wordt emigreert hij naar de Verenigde Staten. Daar leidt hij de Illinois Institute of Technology en bouwt er aardig wat wolkenkrabbers in 'blokkendoos' stijl. Kenmerkend aan hem is dat alles is opgebouwd uit glas, beton en staal. Alle ornamenten ontbreken. Op dit vlak zijn Mies van der Rohe en Gaudi tegenpolen. Verder heeft de gevel geen enkele dragende functie meer; alleen het interne geraamte is belangrijk. De

Moderne kunst - Ludwig Mies van der Rohe - Farnsworth House - 1920 - Illinois

kunst van het weglaten van Brancusi krijgt een vervolg in de architectuur. Zijn motto is dan ook 'less is more'. Kijk eens naar het 'Farnsworth House' in Illinois. Dit was bedoeld als buitenhuisje. Je ziet twee platen beton, een op poten staand huis en verder alleen glas. Het ontwerp bleek revolutionair. Zoiets was nog nooit vertoond. Vanaf dat moment kwam hij in elk boek over kunstgeschiedenis voor.

Zijn opdrachtgevers waren echter minder tevreden en voerden een jarenlange juridische strijd met Mies van der Rohe omdat de stookkosten zo hoog waren. Wel mooi, maar niet praktisch.

Barcelona stoel - Ludwig Mies van der Rohe - 1929

Tijdens zijn werk voor het Bauhaus kwam Mies van der Rohe in contact met de meubelontwerpster Lilly Reich. Ze vormden jarenlang een paar en ze ontwierpen samen meubels. De meest bekende hiervan zijn wel de 'Barcelona' stoelen, die ze ontwierpen voor de Duitse inzending voor de wereldtentoonstelling in Barcelona in 1929. Deze stoel is momenteel nog steeds in productie, blijkbaar een zeer tijdloos ontwerp.

De stijl van Mies van der Rohe werd de ‘[Internationale Stijl](#)’ genoemd (niet te verwarren met de laat-Gotische werken van de Gebroeders van Limburg). Zijn opvatting van ‘less is more’ en het opbouwen in vlakken glas, staal en beton zonder ornamenten en voorgevels is decennialang hét grote voorbeeld geweest in het moderne bouwen. Vooral bedrijven en daarmee hun wolkenkrabbers wilden erg modern overkomen en lieten alles in Internationale Stijl ontwerpen. Vandaar dat Ludwig Mies van de Rohe een enorme invloed heeft gehad op onze moderne skyline.

Tot slot nog een schilder.

Als vriend van Brancusi behandelen we nog [Amadeo Modigliani](#) (Livorno 1884 - Parijs 1920). Hij was een Joods-Italiaanse kunstschilder met een zwakke gezondheid, maar wel met een enorme [sex-appeal](#).

Deze mooie Italiaan had een enorme aantrekkingskracht op vrouwen, die zijn drankzucht en verslaving aan opium maar voor lief namen. Hij verhuist naar Parijs en leert daar onder andere Brancusi kennen.

Hij ontmoet er ook de achttienjarige kunststudente Jeannette Hébuterne, met wie hij in 1918 een dochter krijgt. In 1917 exposeert Modigliani voor het eerst, waarbij hij weer [vrouwelijke naakten](#) liet zien. Schandalig, de laatste die dat gedurfd had was Eduard Manet met zijn Olympia en die werd ook weggehoond. Maar de zaken beginnen wel te lopen voor Amadeo. Zijn gezondheid gaat echter steeds verder achteruit. Toen men hem een aantal dagen niet had gezien, gingen zijn onderburen maar eens op onderzoek uit. Ze vonden hem en de negen maanden zwangere Jeannette in bed aan, waarbij Amadeo volledig in coma was. Ze konden hem niet meer reanimeren en Amadeo Modigliani stierf op vijfendertigjarige leeftijd. De hele kunstenaarswereld van Parijs was bij zijn begrafenis.

Twee dagen na zijn begrafenis sprong de zwangere Jeannette in het huis van haar ouders uit een raam van de vijfde etage, waarbij zij en haar ongeboren kind omkwamen. Er werd gezegd dat Modigliani Jeannette had aangezet tot zelfmoord, zodat hij haar als favoriete model ook in de hemel tot zijn beschikking zou hebben. Jeannette mocht pas jaren later van haar familie naast Modigliani (her)begraven worden.

Amadeo Modigliani - Jeannette Hébuterne - 1919 - particulier bezit

Het werk van Modigliani omvat vrijwel alleen afbeeldingen van mensen, en vaak vrouwen. Het lijkt wel of zijn modellen [langgerekt](#) zijn, met simpele, [warme](#), vormen en kleuren uitgebeeld. Een soort moderne Parmigianino. Maar wel met een grote moderne uitdrukkingskracht. Tegenwoordig wordt Modigliani beschouwd als één van de grotere kunstenaars uit van de twintigste eeuw. Het schilderij “Nu Couché” bracht in 2003 nog 26 miljoen dollar op. Ook Modigliani laat zien dat je een eigen stijl kunt maken, zonder je iets van welke regel dan ook iets aan te trekken.

Moderne kunst - Amadeo Modigliani - Nu Couché - 1919 - particulier bezit

Als het abstracte de richting bepaalt in de schilderkunst, de architectuur en de beeldhouwkunst, dan is het interessant te zien of dit ook in de [toegepaste](#) kunst zo is. Wat was de dominante stijl in de meubelkunst, in de woninginrichting en de huishoudelijke apparaten vanaf de jaren twintig? We zie ook hier een abstracte, moderne stijl opkomen waarin het ‘less is more’ belangrijk is. Deze nieuwe stijl heet [Art Déco](#).

Art Déco - Strak modern als wereldwijde hit

De naam **Art Déco** komt van een tentoonstelling in Parijs uit 1925 die de naam 'Exposition des Arts Décoratifs et Industriels Modernes' kreeg. Deze tentoonstelling ging over kunstnijverheid, vormgeving en architectuur. Art Déco kent een **strakke** en eenvoudige vormgeving, met simpele **geometrische** motieven, strenge **verticale** lijnen en felle kleuren. De toepassing van glimmend metaal zoals het nieuwe **chrom** en aluminium, glas, plastics en **bakeliet** ging men als zeer modern en mooi beschouwen. Het nieuwe optimisme na het einde van de eerste wereldoorlog zorgde voor een blik naar de toekomst en een afkeer van het oude en traditionele.

Na een oorlog zie je altijd een vernieuwing in de kunst opkomen, omdat niemand meer teruggrijpt op het oude. De nieuwe tijd kende **vliegtuigen** om mee te reizen, **luxe** door de vele nieuwe elektrische apparaten en **snelheid** door de opkomst van de automobielen en

Art Déco - Philips Radio - 1931

Art Déco - Chrysler Building - New York - 1928

treinen. Er ontstond een wereldwijde commerciële economie, die door de grote beurzen en wolkenkrabbers zoals Wall Street gedomineerd werd.

De stijlkenmerken van de Art Déco kwamen voort uit die **Wiener Werkstätte** (uit de tijd van de Sezession), Afrikaanse kunst, Japanse kunst en de ontstane moderne beeldende kunst (onder andere het expressionisme en het kubisme). Het graf van **Tutanchamon** werd in 1922 ontdekt, wat door het masker leidde tot een nieuwe belangstelling voor metaalgebruik. In tegenstelling tot de Art Nouveau die de natuurlijke vormen centraal stelde, richt de Art Déco zich op de abstracte, **strak gestileerde**, symmetrische vormen. Heel erg modern destijds, en tegenwoordig erg in trek in moderne hedendaagse inrichtingen omdat het zo tijdloos is. Art Déco is nog altijd hip.

In Nederland kreeg de Art Déco in de architectuur veel aanhang, vooral binnen de '**Amsterdamse School**'. Een mooi voorbeeld hiervan is het Theater **Tuschinsky** in Amsterdam, dat door H.L. de Jong in 1921 werd ontworpen. Deze Amsterdamse School maakte wel op geometrische motieven (rechthoeken, vierkanten etc) gebaseerde ontwerpen, maar voegde toch wat beeldhouwde ornamenten in de gevels toe. Ook in sommige Amerikaanse steden, zoals **Miami**, kreeg de Art Déco veel invloed. Hier zien we zelfs veel pastelkleuren in de gebouwen naar voren komen. In New York werd de top van het **Chrysler Building** met zijn fraaie roestvrij stalen dakbedekking een mooi voorbeeld van de nieuwe Art Déco stijl. Het hele gebouw moest een Chrysler auto voorstellen. Maar ook het **Empire State Building** is Art Déco. Het werd een echte wereldwijde stijl. De Art Déco werd echter eerder gedomineerd door de Amerikanen dan de Fransen. Ook Cuba kent nog vele Art Déco gebouwen. Of Indonesië. Het grootste Art Déco object ter wereld is het grote **Christusbeeld** in Rio de Janeiro, dat in 1922 werd gebouwd.

Art Déco - Christus Beeld - Rio de Janeiro - 1922

De Art Déco juicht de moderne industrie juist toe en maakt er gebruik van, in

tegenstelling tot de eerdere Arts&Crafts en Art Nouveau. Je kunt de Art Déco zien als een [verbetuiging](#) aan de industriële ontwikkeling

Frank Lloyd Wright en Ludwig Mies van der Rohe pakten deze Art Déco stijl op en gingen er verder op door, om de nieuwe Internationale Stijl te ontwikkelen waarin alle ornamentiek ontbrak en de vorm alleen belangrijk was. In de jaren dertig ging de Art Déco storm aardig liggen en richtte men zich op het moderne, strakke, bouwen van de Internationale Stijl.

Tot slot

De laatste les laat een explosie van stijlen zien, waarbij de stromingen soms moeilijk op de juiste plek te zetten zijn. Om het iets overzichtelijker te maken, worden de stromingen nog een keer op een rijtje gezet.

Tijdsperiode	Stroming	Kunstenaars
1800 - 1850	Neoclassicisme	Ingres, David
1820 - 1860	Romantiek	Delacroix, Géricault, Friedrich, Blake, Turner
1850 - 1860	School van Barbizon	Rousseau, Millet, Corot
1860 - 1870	Realisme	Courbet
1870 - 1880	Impressionisme	Monet, Renoir, Degas
1880 - 1890	Post-Impressionisme	Cezanne, Van Gogh, Gauguin
1890 - 1910	Symbolisme	Munch, Klimt
1910 - 1920	Fauvisme	Matisse
1910 - 1925	Expressionisme	Nolde, Kirchner, Kandinsky
1915 - 1920	Dadaïsme	Duchamp
1915 - 1925	De Stijl	Mondriaan, Rietveld
1915 - 1925	Kubisme	Picasso, Braque
1925 - 1935	Surrealisme	Dali, Magritte, Miro

Daarmee komen we op het einde van deze basiscursus. In de vervolgcursus pakken we nog wat stromen van voor de tweede wereldoorlog (zoals het magisch realisme) en gaan dan door met de “hedendaagse kunst” zoals de kunst van na de tweede wereldoorlog genoemd wordt. Een ander woord voor “hedendaagse kunst” is “[postmoderne kunst](#)”, om aan te geven dat het na de moderne kunst komt. Moderne kunst is dus alles vanaf 1880 tot 1945. Postmodern vanaf 1945.

Ik hoop dat je deze cursusmap je interesse voor kunstgeschiedenis heeft aangewakkerd en dat je er regelmatig iets in op gaat zoeken! Gefeliciteerd met het afronden van de lessen!

Als je wilt, kun je weer de meerkeuzevragen beantwoorden over deze laatste les.

1. Welke stelling is waar over Auguste Rodin
 - a. Auguste Rodin maakte het bekende schilderij 'De Denker'
 - b. Auguste Rodin wordt gerekend tot de impressionisten
 - c. Auguste Rodin trouwde zijn leerlinge Camille Claudel
 - d. Auguste Rodin maakte verfijnde neoklassieke beeldhouwwerken
2. Wie behoorde tot de Haagse School ?
 - a. Isaac Israëls
 - b. George Hendrik Breitner
 - c. Jan Weissenbruch
 - d. Piet Mondriaan
3. Welke stelling is juist:
 - a. Pointillisten schilderen met dikke verflagen in grote kleurvlakken zonder perspectief
 - b. Kubisten schilderen in kleine puntjes verf die ze zorgvuldig ten opzichte van elkaar rangschikken
 - c. Suprematisten schilderen in warme kleurrijke voorstellingen van vooral naakte vrouwen
 - d. Schilders van De Stijl schilderen vaak in primaire kleuren en zwarte/witte geometrische motieven
4. Wie was geen architect?
 - a. Gerrit Rietveld
 - b. Henri de Toulouse-Lautrec
 - c. Frank Lloyd Wright
 - d. Ludwig Mies van der Rohe
5. Wie was een leraar van Vincent van Gogh?
 - a. Anton Mauve
 - b. Jozef Israëls
 - c. Jacob Maris
 - d. Jan Eisenloeffel
6. Klimt en Munch zijn schilders die worden gerekend tot
 - a. Het impressionisme
 - b. Het expressionisme
 - c. Het kubisme

- d. Het symbolisme
7. Welke periode kennen we niet van Picasso?
- a. Zijn blauwe periode
 - b. Zijn zwarte periode
 - c. Zijn roze periode
 - d. Zijn Afrikaanse periode
8. Welke stelling is waar over Amadeo Modigliani?
- a. Modigliani stierf op zijn negentigste en maakte duizenden schilderijen en beelden
 - b. Modigliani werd bekend om zijn landschappen
 - c. Modigliani schilderde vooral langgerekte vrouwen in warme kleuren
 - d. Modigliani heeft Brancusi nooit gekend
9. Wassily Kandinsky wordt gerekend tot
- a. Der Blaue Reiter
 - b. Die Brücke
 - c. De Stijl
 - d. Het suprematisme
10. Welke stelling is onjuist over Art Déco ?
- a. Art Déco probeert kunst in het industriële perspectief te plaatsen en moet als ode van deze industrie bekeken worden
 - b. Art Déco is een stijl die je over de hele wereld terugziet
 - c. Art Déco werkt in natuurlijke, ronde vormen met veel florale ornamenten
 - d. De Empire State Building in New York is een voorbeeld van Art Déco architectuur

Antwoorden: 1-B; 2-C; 3-D; 4-B; 5-A; 6-D; 7-B; 8-C; 9-A; 10-C